

1391-6
911
ՔԱՂԱՔ. ԼՈՒՍ. ԳԼԽ. ՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ

ԲԸՆ. ԳՅՈՒԳ. ԳԵՂԱՐ. ԳՐԱԳՐԱԲՆ

ԱՐԸՔՍ

ԱԼԶԱՆԸ

—
ՆԱՐԿՈՒ

ՊԵՏԱԳՐԱԳՐԱԲՆԵՐ

ՅԵՐԵՎԱՆ — ՊԵՏԱԳՐԱԳՐԱԲՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻԿԱԼ — 1928

ԱՐԱՔՍ

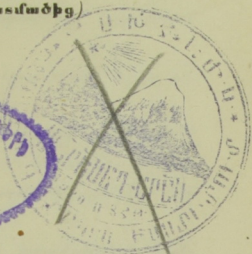
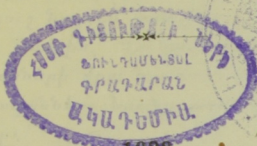
Ա. Լ. Վ. Ա. ՆՔ

(Պ. Ա. Տ. Մ. Վ. Ա. Մ. Գ.)

A I 8094

ՆԱՐԳՈ

(Հրահանգյուհու պատճառով)

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՄԲԵՎԱՆ

Ա.Լ.Վ.ԱՆԸ

I

Գարնան արևը նոր նոր թեքվում եր...

Գյուղում եղ մի ճամբենք եր լալն ու յերկար,
վորի մի ծայրը ցած եր իջնում մինչև ժամի
տակը, կամ դեպի «ներքին» ճկուտը»:

Ճամբի յեզրերով վազում եր խշխշան ա-
ռուն ու իր ջրերում փախցնում եր արևի կար-
միր շողերը:

Գեղջկուհին ցայում եր պարզ ջրերում հանդ-
վորի գուլպաները: Նրա կողքին պապել եր փոք-
րիկ տղան ու խաղում եր ավազի հետ:

Ջուր խմելու յեկան բանթոդ լեզած յեր-
կու լծկաններ: Յերեխան բարեր եր շարտում
նրանց վրա:

Յեզները դունչները բարձրացնում էին ու
ապուշ ապուշ նայում տղային:

Նույն ճամբին, Դուկաս ապնի քանդված
գոմի գերանների վրա նստած էին մի խումբ
կոմյերիտականներ: Նրանց ազմուկը բռնել եր
վերի թաղը:

Սաքոն, վոր առույգ ու կարմրերես կոմ-
յերիտական եր, հանկարծ շվացրեց.

— Ընկերներ, ճամբա տվեք Ջանուկնց քի-
բրին:

Զանուկն քիքիրը, փեշերը հավաքած, սոս-
րակը ձեռին՝ գնում եր՝ դեպի Բղոյի խանութը:

— Ե՛, չելի՞մք քիքիր, — բղավեցին տղերքը:
Քիքիրը շփոթված կանգնեց:

— Ա՛. ջահելներ, խի յեք պառավիս շշկաց-
նում, ախր վառ պ եմ: Մեր հայր քեֆ չունի,
շաքար ու շոյ եմ առնելու, տանեմ տաք-տաք
շոյ տամ՝ բալքի քրանի:

— Քիքիր, ճամբեն դեար չի. հրեն կոտպեր-
ատիվը, — Սաքոն բռնեց նրա լիւց ու մատով
ցոյց տվեց դիմացի կոպերատիվը:

— Պառավ կնիկ եմ, յես ինչ գիտամ վո՞րն
ա լավ, վո՞րը վատ: Արևներդ ապրի, ենտեղ եժան
են տալի՛, — հարցրեց քիքիրն ու քայլերն ուղղեց
դեպի կարմիր դռներով կոտպերատիվը:

— Հո՛, հո՛ եժան ու լավ, Զանուկն քիքիր:
Մի քանի ամիս եր, ինչ այդ գյուղում
կոտպերատիվ եր բացվել: Գյուղացիները կա-
մաց կամաց սովորում էին կոտպերատիվից առե-
տուր անելուն: Շատերը նրա ճամբեն չգիտե-
լին: Զանուկն քիքիրն ել առաջին անգամը ներս
մտավ:

— Բղոյի մուշտարին հետ տվինք, տղերք,
— հրհուացին կոմյերիտականներն իրար դիպչե-
լով:

Ճամբի գլխին Բղոյի ցածլիկ խանութն եր
պպղել:

Բդոնն ձեռքը դրել էր չամչի տոպրակի վրա ու յերեսը թթու խմորի պես պծպծացրել: «Թո՛ւ, թարս որ ե», — մտածում էր նա:

— Բարի հաջողում, Բդո՛ ախպեր, — ներս մտավ Պողոսը՝ չուխի փեշը հետ գցելով:

Բդոն գլուխը բարձրացրեց ու տեղ ավեց: Մի քանի բոպե անց՝ Պողոսը ձեռքի, վոտի շարժումներով բան էր պատմում Բդոյին. նա էլ լուռ էր՝ հունքերը խաղացնում:

Ներքի թաղից բարձրանում էյին մի խումբ հարս ու աղջիկներ: Նրաց առաջնորդում էր Նաթեյլը: Նրանք իրար հրում էյին, իրար ականջի փսփսում. մին էլ ես կամ են պատի գլխից կանչում էյին հարս ու աղջիկներին:

— Վնւյ, Բդոյին մի տես, աման, յերազխս չգա, — փսփսաց Անգինն ընկերուհու ականջին:

Յերը կանանց խումբն անցնում էր Պողոսենց դռան առաջով, Զուլումը կանչեց:

— Այիկ, Ալվան, դրուս արի, գնում ենք ժողով . . .

Մինչդեռ Ալվանի հորեղբոր կին Ղահրին մտաք թախահարեց, աչքերը վոլորեց:

— Դե, գե, տեղդ վեր ընկի, բեզ գնալ չկա: Մենք եդ լեթվածների նամուսիցը շունենք: Յերեսի մեռոնը վեր բերած Նաթեյլի հետ յես աղջիկ չեմ ճամբի: Հրեն հրոխպորդ գուրպան շարի:

— Այիկ, — մի անգամ էլ բղավեց Զուլումն ու վազեց խմորի հետևից:

Ձենն ուժով թրթռաց Ալվանի ականջին։
Ներսից լավեց Ղահրու պատասխանը։
— Ձահրումար...

II

Կեսոբ եր։

Քիթ-քիթ տված, փսփսալով գալիս էյին
Պողոսն ու Բդոն։

Պողոսը բարձրահասակ, խոշոր դեմքով գլու-
ղացի յեր։ Սոտի գեղերի պես հոնքերը կիտվել
էյին աչքերի վրա և թավուտի պես խիտ բե-
խերն ու միրուքը ցրիվ էյին յեկել քիթ տակ։
Շալից կարած թաղա շուխեն ֆռռում եր Պողո-
սի ծնկների վրա. նա շուտ շուտ փեշը հեա եր
դցում ու ձեռքը գոակատեղը խրում։ Մեկ մտած-
մունքով խոթոռում եր հունքերը, մեկ ել խորա-
մանկ ժպտում ու խփում եր Բդոյի թիկունքին։

Բդոն ենքան կարճ եր, վոր հազիվ եր հաս-
նում Պողոսի ուսին։ Վտաներն ու ձեռքերը բա-
րակ էյին, գլուխը դղումի պես կպած եր ուսե-
րին. բայց ականջները յերկար ու շարժուն էյին
և առանձին կենդանություն էյին տալիս կլաված
յերեսին։

— Ձե, Բդո ջան, շատ լավ բարեկամություն
կանենք։ Ախպորս աղջկան՝ Ալվանին քեզ կտամ,
փեսա կդառնաս։

Բդոն ինքն իրեն փքվում եր և ուսերը վեր
բարձրացնելով գլխով անում։ Պողոսի խոսքերի

Տես նա լսաստուժ եր պոռոշներն ու սուտ հագում: Խոսելով հասան Պողոսենց բակը:

Բակում արևի տակ, իրար պոչից բռնած՝ վազվզում էին յերեխաները: Հենց վոր Պողոսի սովերը տեսան, շվշվացնելով շաղ յեկան:

— Հո՛ւյ, յես ձեր... հլա մտիկ տուր, — բղավեց Պողոսը, — հարամ զաղեք, ձեզ դուռը չունե՞ք, վոր մեր գետինն եք պոկում: Ե՛յ, Նաթեղի ճուտ, ես շեմքերքում չերևա:

Նաթեղի տղան, փոքրիկ Ափոն խեթելով փախավ: Իսկ Պողոսի յեղբոր տղան, վեց տարեկան Լիպիկը, փայտը ձեռքից վեր գցեց ու վազեց չարդախը:

Պողոսենք հին ու հարուստ տուն էին:

Սեղանին սուփրա կար. պատերին խալիկարպետ եր կախած: Մեծ փորավոր սամավարն ել պլպլում էր լուսամուտի գոգում:

— Դեհ, նստի, նստի, Բզո ջան. — Պողոսը հրավիրեց Բզոյին թախտին նստելու:

Բզոյի փոտքերը գետին չհասան, կախ-կախ մնացին. ձեռքերն ել՝ պինդ կպած ծնկներին:

— Աղջի Ղահրի, մի արի տես ո՞ւմ եմ դո՛ւնաղ բերել: Չե՞ս ասի, ինչ աղիզ տղա յա:

Պողոսի կին Ղահրին քառասնին մոտ եր: Ճակատը նեղ եր ու ծնոտը սուր: Նա փեշերը բաց թողեցելով՝ առաջ յեկավ ու բռնեց Բզոյի ձեռքը:

—Մեր դոնադը ազիզ չի լինի,— ավելացրեց Ղահրին կեղծավոր ժպիով:

Եղ ժամանակ Ալվանը շարդախում լվացք էր անում. ենքան ախուր էր, վոր դոնակ խփեյին արյուն չէր կաթիլ:

«Հորեղբոր ուժուգն ել կտրվի, շան պես են պահում»,— մտածում էր նա, հոնքերը կիտած:

Ալվանը տասնհինգ տարեկան էր. սիրուն յերեսով, բարակ մեջքով. քայլում էր լորի պես. թեթե, թեթե: Հազի հասարակ շորը հասնում էր մինչև կրունկները: Վոտքերին բրդե գուլպաներ էյին ու սրածայր շուստեր: Նա սիրում էր վազվզել, խաղալ. բայց անից դուրս գալու փորձ աներ թե չե՝ Ղահրին շանչ էր անում ու վոտը շեմքում պահում: Հորեղբայրը քույր ու յեղբոր զրկել էր հողից, վոչխարից ու բիթ մուննաթով էր պահում, դեռ ամենքի մատ ել պարծենում:

— Ես թափուր տարին յերկու վորը եմ պահում, հեշտ ա...:

Լիպիլը փայտը ձեռքին պտտվում էր քրոջ շուրջը:

— Լիպո ջան, կրակի տակը փչես,— ամեն անգամ Ալվանն ողնության էր կանչում յեղբորը...

Ներսում խոսակցությունը թեժացել էր:

— Մեկ ել, Բդո ջան, գիտե՞ս,— մատը վեր բարձրացնելով շարունակեց Գողոսը,— ասում եմ

մի քիչ դեռ-դեռ ընկնենք, իսկը թամբ ա, մի լավ դուքան բաց անենք՝ հենց գեղի մեյգահոււմը: Դե քու դուքանի տեղն ենքան ել աշխիկ չի. իմ ասածը՝ Մարկոսենց Յենոքի դուքանատեղն ա. լավ առևտուր կլինի: Ժողովուրդն իրան հավաքել ա, փող մող ա ժած ընկել. սղամարդություն ա՝ թե մարդ իրան դրստի:

Պողոսը միրուքը շփեց, շեշտակի նայելով Բդոյին:

— Լավ միտք ա,—հաստատեց Ղահրին,— հալալ ախպոր պես իբար քոմակ կանգնեք՝ գործը գլուխ կգու: Եստեղի կոպերաան ել մթամ բաներ ա պահում: Են որը ձալոյի հարսն ասում եր՝ շխտի-կոպի շունեմ. ձալոն ել թե՛ ես անաեր գեգումը բռնութի չի ձարվում: Այ եղ թավուր բաներ պահեք:

Թեպևա Բդոն տարիքով պակաս չեր Ղահրիից, բայց մայրիկ եր ասում:

— Մայրիկ ջան,—գկրտաց նա, աչքերը պշտպշտացնելով,—մենք «սամի լուչը», ասել ուսուր, շեշուդ կպահենք, վոր կոոպերատիվի աչքը դուրս գա: Ահ, կուկլա, կուկլա դուքան,—բացականչեց Բդոն վոտները շարժելով:

— Հը՞, վոր ասում եմ մեր Բդոն ազիգ սղա յա, ամեն բանի խելքակտուր. եսքան տարի վոր առևտուր ա արել՝ բա դուքանի շեշուդ սազացնելն ել չիմանամ: Ողորմի քեզ, լույս դառ-

նաս Տեփան, վոր ես տեսակ զավակ յեղ գցեցիր,—ասում եր Պողոսը, բեխերը վորորում ու ինքնագոհ ժպտում, կասես, աշխարհի դուքաններն իրեն եյին տվել:

Իսկ Բդոն խորածանկ ու մանր աչքերը կեղծ համեստությամբ հառել եր գետնին:

— Ղահի՛ր, զե արանդ բեր Բդոյիս հետ չըրխկացնենք:

Ղահրին շորորալով վեր կացավ. Բդոն՝ թուփը կուլ տվեց..

Պողոսը, բաժակը ձեռքին, փափախը հետ տարավ ճակատից.—Նա մեր աջողության ու ախպերության կենացը... Ալվանին տալիս եմ քեզ...

Ալվանը շարդախում լսեց: Նրա յերեսը պատի ծեփ դարձավ: Նա թույլ, թույլ հենվեց տաշտի կողին: Սապոնի փրփուրը պճպճաց անույժ բազուկների վրա:

Նա անասելի տխրությամբ թարթեց աչքերը:

Փոքրիկ Լիպոն վախեցած թոչունի պես փաթաթվեց քրոջ փեշերով:

— Սուս, Լիպո, կաց,—հրեց յեղբորն ու իրեն զսպած՝ վոտների ծայրերի վրա մոտեցավ դռանը:

— Վույ, վույ ոձն ել չի թքիլ յերեսին,— շշնջաց ու պինդ գրկեց յեղբորը:

Լիպոն, շվարած, աչքերը հառել եր քրոջ
յերեսին ու շրթունքները ամբամբացնում եր.

— Չեմ, յես ել կգամ քեզ հետ:

— Ի՞նչ, կաց. ինչ ես ասում, — Ալվանն ա-
կանջը դեմ արավ դռանը:

Ներսիսը լսվում եր Ղահրիի ուրախ ձայնը՝

— Ե՛, փեսա ջան, մեր Ալվանն ել հո գի-
տե՛ս, սադ գեղում մի հասա ա: Անող, դնող,
ինքն ել կոկոմի պես. տար քու արևի ձենն ամա:

Ալվանը մեջքի վրա հեռ-հեռ քաշվեց ու
քիչ եր մնում թրմփա ոջախի վրա:

Լիպոյի աչքերը ջրակալեցին:

Ալվանը հեռւմ եր:

— Քեզ մատաղ Լիպո, ի՞նչ անենք...

Առաջին անգամ Ալվանն իրեն այդպես մե-
նակ ու դժվար տեղում զգաց: Մի առանձին
կարոտով հիշեց Թեվանին, — են տղին, վոր ա-
սում եր «կտանեմ մեր տուն». նրա հետ կզնամ,
վոր հիմի ել կանչի:

— Փեսա Բդո, ենա քունն ա, չմտածես՝
հազրվի: Են գործն ել չմոռանաս:

Հարեաններից մի քանիսը նկատեցին նրանց
ու իրար մեջ փսփսացին. — Ես Բդոն ու Պողոսն
ի՞նչ են կաուց-կտցի դրել, սրանցում մի բան կա:

Բդոն տնկանկալով գնաց, լուկի շուրջն ել
չնայելով: Կշկշալով հավերը փախչում էյին նրա
առաջից:

«Պողոսն ել հենց իմանա, իրա ասածները հալած յուզի տեղ եմ դնում: Ինձ Բդո կասեն, տասը կշափեմ, մեկ կկտրեմ. — նա ճակատը կընճոտտու՞մ եր ու մտքի գժար տեղը վոտքերն իրար քսում: — Իեռ աղջիկը կտանեմ. ել նազդի ապրանք ա. համ սիրուն ա, համ ջահել: Ընկերությունն ել Բդոյի աստվածը գիտի... թող Պողոսը փողերը մի ձեռքս դան»:

Պողոսն ել յեկավ տուն ու կնկալ ականջիւ փսփոաց:

— Այ կնիկ, գործներս աջ ա դնում: Համ եղ աղջիկն ենք ուղ անում, համ ել փող-մող ունի՝ դուքան ենք դնում: Փառք ասածու, հիմի վոր ել կոճիս ալչու կկանգնի: Մեկ-մեկ դու ել դուքան կգաս, սիրադ կբացվի:

III

Կիրակի յեր:

Մի խումբ հարս ու աղջիկներ հավաքվել էյին իրար դիտի, Զուլումենց խոտի դեզի տակ ու թեժ-թեժ վիճում էյին:

Վորը յերեսխան գրկում, վորն ել յերեսի ձեռքից բռնած՝ տեղավորվել էյին խմբում:

— Եղ Պողոսն ել մարդ ա՞, վոր Ալվանի նման աղջկանը չարչի Բդոյին տվեց, — խոսում էր Զուլումը՝ յերեսը կրակ կտրած: Նա հասակակից եր Ալվանին ու ամենից շատ եր սիրաբը վառվում:

— Այ, — տեղից կանգնեց, — իմ ախպերը վոր եդ տեսակ ինձ հետ վարվի, սաղ տունը կրակ կտամ ու Բդո չե, Բդոյի պապիցն ել չեմ վախենա:

Բոլորը ծիծաղեցին համարձակ Ջուլուսի խոսքերի վրա:

— Կոմսոտուրը սրա բերանն ինչ թափուր լեզու դրեց, — փսփսացին հարսները:

— Աղջի, աղջի ջան, մեզ ել սրա տուր, — մեջ մտավ Ջաքարենց Անգինը, վոր մի տարվա հարս ել: Նա սև աչք ու հունքեր ուներ, հագինն ել ծաղկավոր շոր եր:

— Ասու՛մ են Ալվանը...

Բոլորը մոտեցան նրան, հետաքրքրությունից անհանգստանալով: Անգինը բերանը սրբելով շարունակեց. — Մի շաբաթ Բդոյի հետ քնելիս չի յեղել. լաց, ծիծաղ, վոր ինքը չի ուզում նրան, համա են դունչը սուր Ղահրին, — նա չանչ արեց դեպի նրանց կողմը, — ջազու իրիցկնկա հետ դեզ են արել ու խմացրել, աղջիկն ու չքը կորցրել ա:

— Վսւյ, — հարսները յերեսները պոկեցին ու ձեռքերը սեղմեցին պոռնկների վրա:

— Վսնց թե...

— Աղջի, վոր եդքան ցավում եք, գնացեք կին բաժնին ասացեք ելի՞, — խոսեց մտածկոտ Սուսանը:

— Ո՞վ եր իմացել, Ղահրիենց տանից բան

ա գուրս գալիս: Մենակ են տեսա, վոր Լիպոն
խեղճ-խեղճ կուչ եր յեկել պատի տակ,—պա-
տասխանեց նարզիզը՝ նիհար նիհար մի հարս:—
Հրեն նաթել քույրիկին կասեյինք, մի ճար
կաներ,—շարունակեց նա:

— Սուսանն ել հեշտ հեշտ խոսում ա. են
որը ապին քիթ ու պոռնոս ջարդեց, թե դու
խի՞ յես նաթելի հետ խոսում,—խոսեց Սոնան՝
տանջված ու գունատ դեմքով մի ուրիշ հարս:

— Դու ամենից ազատ ես ու համարձակ,
թող դու ասեյիր,—վրա բերին մի քանիսը միա-
սին:

— Հրես, թող Զուլումն ասեր, վոր կոմ-
սուոյ ա:

— Դուք ձեր բանին կացեք, նորից մեջ
մտալ Զուլումը,—յես ու Սուսանը նաթելին
ասեցինք, բայց ուչ եր: Բզոն, են գրողի եկածը՝
Ալվանին տարել եր: Յերեկ ել մեր Սաքոյի հետ
եյի խոսում, ասում եր դուք կանայք եք, իրար
պաշտպանեցեք, Ալվանին ձեր կողմը քաշեք, գնա-
ցեք գանգատվեցեք:

— Վճւյ, վճրտեղ,—հարսներն իրար սեղմ-
վեցին:

— Բա՛, տեսնում եք, վանց եք վախենում,
ամաչում:

— Սուդի դուռը... վի՛

— Մարկոսը կսպանի...

Հարսներն անվստահությամբ իրար յերես նայեցին:

— Ի՜հ, վախկոտներ, յես Ալվանին մենակ չեմ թողնի,—հայտարարեց Զուլուժը:

— Եղ, եղ դժոխքի սատանա Բդոն յերկու կնիկ ձեծելով դուրս գցեց. ինքն ել պապիս թայն ա,—վոխը սրտում նորից բացականչեց Անգինը:

— Չե, Ալվանը խեղճ եր, թող փախչեր... Յես վոր լինեմ, Բդոյին կխեղդեմ,—պորթկաց Զուլուժը, ձեռքերն իրար սեղմելով:

— Աղջի կամաց, ապին անցնում ե,—կուչ յեկավ Սոնան:

Մինչ այդ չեր խոսել կարճիկ Ալուփը. այդպես եյին կանչում Բաղրամի հարսին: Նա, իրեն-իրեն նեղացած՝ ընդհատեց խոսողներին:

— Հա, փախչեր, հս կասլը կտրած չե՞ր. բա իրա մեծին չպիտի լսե՞ր: Գուք ել թագա բաներ եք սովորել, մեծ-մեծ խոսում եք. Հրոխ-պերը հաց ա տվել, պահել՝ մարդի ել կտա, ձեր ինչ գործն ա:

— Ա՛յ, հողեմ քու գլուխը շաշուփենջ Ալուփ,—մի քանի կողմից բամփեցին գլխին:

— Տեսեք թե ո՞ւմ ա պաշտպանում. դե լավ ա, քու մարդն ել Բդոյից պակասը չի:

Հրեցին Ալուփին ու մեջտեղից դուրս գցեցին:

Սուլուսիւր փնթփնթալով հեռացաւ:

— Վա՛յ ձեր անզգամ զլխին. եղ նաթեւն ու Ջուլուսիւր ձեզ մարդից ել կհանեն... .

— Դու քու մարդի փեշը լավ սլահի աղջիկ, — բղավեցին նրա հետեից:

Եղսկես իրար հերթ շեյին տալիս խոսելու, յերբ Անգինը նկատեց նաթեւին ու ձեռքով արեց:

Նաթեւը՝ յերեսունն անց կին եր. բարձրահասակ կաղմվածքով: Դեմքը տանջված եր, զիմաղձերը խոշոր: Քայլուժ եր արագ-արագ: Գլխին կանաչ շալ ել զցել: Հարս ու աղջիկ ճանաչում եյին նրան, ամենքի դարդը նա զիտեր:

Յերբ նաթեւը մոտեցաւ, մի քանի հարսներ տեղից վեր կացան:

Նա՛ շալը հետ զցելով, բերանը բացեց.

— Ձե, նաթեւ քույրիկ, բանն իմացիր հետո, — պատասխանեց վիրավորված Անգինը:

— Լսով, լսով, հանաք եմ անում, դե ասեք տեսնեմ:

— Են վոր բեզ ասեցինք, Ալվանին մարդի յեն տվել, զոռով, լացով, գեղով... — մեջ մտավ անհամբեր Ջուլուսիւր:

Մյուս հարսներն ել անհանգիստ շարժվում եյին տեղերում, վոր մի սլակտս բան ել իրենք ասելին:

— Սպասեք, — լսեցրեց նաթեւը:

— Եր պատմութիւնն իմացա, զիտեմ թե
 վոնց ա յեղել, վաշխառու Պոզոսի սարքածն ա:
 Նաթեկն յնչ աներ, հո թուր շունեմ, վոր Պո-
 ղոսի կամ Բզոյի զլուխը կարեմ, Պրաի ցոլորս
 կանգնեյինք, Ալվանն ել առաջ զար, չթողնեյինք
 Բզոն գոռով տաներ: Դուք հիմի վոր եղպես
 բլբլում եք, տեղն յեկած ժամանակ իջար վեշի
 տակ եք ժանում ու պապանձվում...:

— Դուզ ա ասում Նաթեկ քույրիկը: — հաս-
 տատեց Զուլումը:

Նաթեկի սուր նկատողութեան համար մի
 քանի հարսներ իրենց մեղավոր զգացին ու
 զլուխները կախեցին:

Նաթեկը զայրույթով շեշտեց.

— Բզոն: Բզոն չի ուտի. Ալվանը նրան
 հարսնութիւն չի անի. գոռով տարածը գոռով
 կփախչի:

— Զան Նաթեկ քույրիկ, բու բերնին դուր-
 բան, եղպես ասա, սիրտս հովանա, — վոգևորվեց
 Անգինը՝ ձեռքը սրաին բսելով:

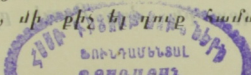
— Դե, յես գնում եմ, գործ ունեմ, —
 շտապեց Նաթեկն ու շալի տուտերը հավաքեց:

— Զմոռանաք, եգուց կհավաքվեք Նխշու-
 նենց ողեն, ժողով կա:

— Բա վոր մեր Մարկոսը չթողնի՞, — դժգո-
 հելով հայտնեց Սոնան:

— Աղջի, մի քիչ ել դուք համարձակ յե-

1608 H
 1647

դեք. խոտակերի պես բերաններդ միք վակի ու
կանգնի: Ես Մարկոսը գլխիդ տա, ես ապին վո-
տի տակը դցի— դուք ձեր իրավունքները պաշտ-
պանեցեք ելի՛...:

— Ուխտ՛յ, լավ ասիր քույրիկ, — նկատեց
տեղից Զուլուժը:

Մյուս հարսներն ել իրար յերեսի նայեցին
ու նաթելի գնալուց հետո ցրվեցին:

Վորի յերեխան եր ճշում, մայրը նրանով
եր յեղել, վորն ել մտքում կրկնում եր. «Ալ-
վանը Բդոյին հարսնությունն չի անի»:

IV

Գյուղից հեռու, բվի պես մենակ թառել եր
Բդոյի տունը:

Տան չորս կողմը պատած եր. Բդոն եր իր
ձեռքով քարերը շարել:

Բդոյի հայրը՝ չթավաճառ Տեփանը, դեռ իր
կենդանության ժամանակ ասում եր. «տունդ,
դուռդ պատի, քու սահմանները դու լավ պահի:
Անվախտ ու վախտին հարևանները դուռդ կգան՝
լավ չի: Դրանցից քեզ շառ կգա. պարանք կու-
նենաս աչքերովը կնկնի ու... չի ասվիլ»:

Բդոն հոր մահից հետո, պատվերը կատա-
րեց:

Նրա տունը հարևաններ չեյին գնում, նրա
դռանն ուրիշի հավերը քուջուջ չեյին անում:
Վայ են աղբատին, վոր Բդոյի բակը մտներ.

Բդոն շանը քարս եր տալի, շղթան արձակում.
եյ աղքատ կկանգնեք, եյ շունչ կմնար:

Հորեաննեքը պատմում էյին, վոր տասնչորս
թվի կոնիսերին Բդոն գնացել եր Ֆրոնտ ու շատ
թալաններ բերել:

— Եղ դուքանն ուրիշների արյունն քրտին-
քով ե Բդոն դրել, —ասում էյին դյուղացիք:

Կիրակի որեքը նա փակվում եր տանն ու
հաշիվների մեջ խճճվում: Հորից մնացած մեծ
ու կեդտոտ հաշվեհամրիչը դցում եր, հա գցում.
նազգ ու նխայն իրարից բաժանում: Ապա՝ վեր-
ջացնելուց հետո, մի ողի յեր կոնծում ու հի-
շում եր հորը:

— Ասել հերս թե՛ առևտուրը դովրան ա,
մին կգա, մին կերթա:

Ալվանը աչքը բացեց ու իրեն տեսավ շար-
չի Բդոյի տանը:

Ենքան լաց յեղավ, ուզում եր փախչել:
Ղահրին նրան շարդախի սյունից կապեց ու Պո-
ղոսն իր խոսքից հետ շկանգնեց:

Հարևանուհիները պատերի տակ փսփսոցով
խոսում էյին Ալվանի տանջանքների մասին:

— Բդոն սոված ե թողնում:

— Բդոն դուռը վրան փակում ե, — և այս-
պես շատ բաներ:

Անցել եր յոթ ամիս:

Նա մենակ հաշվում էր տխուր որերը:

Բզոյի պատվերով, մեկ-մեկ կուզիկ իրից-կինն էր այցելում Ալվանին, նստում էր՝ ծանր ու բարակ խրատներ տալիս:

Ալվանն ատում էր նրան. գործով էր լինում, վոր շուտ գնա:

Պատի գլխից մեկ-մեկ էլ Զուլումն էր կանչում Ալվանին ու Բզոյից թագուն գնում էյին նրանց տուն: Ալվանն ենտեղ սիրտը բացում էր:

Բզոյի տանը փակովի սնդուկներ կային, վորոնց մոտով Ալվանը սարսափով էր անցնում: Նրանց մեջ էյին պահված Բզոյի ապրանքները:

Ամեն անգամ, յերբ Բզոն բացում էր սընդուկը, Ալվանի վրա ցավ էր գցում:

— Մի քիչ հեռու կանգնի, գնա գործիդ — ետտեղ կնիկարմատի գործ չկա:

Որը մեկ էր, Ալվանի տանջանքը հազար:

Բզոն մերու սոված գայլի պես, Ալվանի միսն էր ուտում:

— Ես հացն ա տանից պակսել, ես ձուն տեղը չի, ես կերակուրն ա աղի ու մի պատճառ գանելով՝ ծեծում էր:

Ալվանը վեց ամսվա հղի յեր: Ենքան էր գունատվել, վոր չէր կարելի ճանաչել. նա որորի վրա մոմի պես հալվում էր: Բան չէր ուտում, սիրտը թափում էր ու դիւ եդ քիչ էր՝ ամեն անգամ զզվանքով էր պառկում Բզոյի կողքին:

Փոքրիկ Լիպոն եր, վոր չեր մոռանում իր սիրելի Աշիկին: Բզձից թագուն, գալիս եր բրոջ մոտ, լաց եր լինում ու դանդատվում Դահրիից:

Ալվանի սիրտը կտրտվում եր. գրկում եր Լիպոյին ու հեկեկում:

— Ա՛խ Լիպո, իմ աչքերը քոռանան, քիչ ել համբերի:

— Ի՞նչ անեմ, թե՛ ես հալին չլինեյի, եստեղ յեսիր չեյի մնա . . Մտածում եր նա ու քաշվում եր մի անկյուն:

— Բա վոր ասեն մարդաթո՞ղ...

Մեկ ել պարզվում եր դեմքը.

— Հրեն Զուլումն ու Նաթել քույրիկը ինձ կպաշտպանեն:

Եղ մաքերին հաջորդում եյին ուրիշ մաքեր:

Տերտերակինն ասում եր՝ շարքեր են բունդրել կանանց մեջ: Որինակ եր բերում Զարիկին, «վոր շար սատանի հրամանով մարդաթող յեղավ»:

Ալվանը չեր հավատում, բայց տան մուխ անկյունները սարսափ եյին ներշնչում. սիրտը դողում եր: Յերեխան շարժվում եր նրա կրծքի տակ. վտաքերը թուլանում եյին. ըկնում եր անկողնու վրա:

Ճրագի լույսի տա՛լ Ալվանը կարում եր: Գլխին գցել եր մորից հիշատակ մնացած բորդոյի բազազին. տուտերը խնամքով կապել եր

բկի տակ: Աչքերը տխրությամբ լի՝ հեռուում
եյին ասեղի ծայրին:

Նա հիշեց մորը՝ սիրուն Սուսամբարին, վոր
իր Ալիկին քաղցր, քաղցր համբուրում եր.

— Ախ, մայրիկ, քու հոտն ե գալիս սրա-
նից, — քաղզաղու ծայրը պինդ համբուրելով քսեց
ջրակալած աչքերին:

Հայրը, վոր հազիվ եր հաց հասցնում իր
յերեխաներին, ելի ամեն գատկին իր Ալիկի հա-
մար կարմիր չթից շոր եր առնում:

Ալվանի հիշողությունները գեռ պայծառ
եյին. նա ժպտում եր:

Հիմի ել՝ Նաթեկն ու Ջուլումը կանչում են
ժողովի: Թվում եր թե դուրս ե գալիս արևի
տակ, հենց գնում եր Նաթեկի կողքով...

Նա հեաց, կուրծքը բարձրացավ: Կարը ծընկ-
ների վրա՝ վոտքն առաջ գցեց, ուզում եր
կանգնել...

Մեծ անդուկը չըխկաց նրա վոտքի դեմ:

Ալվանի սիրտը մթնեց: Բզոյի պատկերը
չանգի պէս բռնեց աչքերի առաջը:

— Չե, ես Բզոյի տունն ե, ես Բզոյի փա-
կերն են:

Ու հենց այդ ըոպեյին լավեց Բզոյի վոտնա-
ձայնը.

— Ել ինչ ես դունչդ տնկել, աշխարհքի
խարջը քեզանից են ուզում, թե ինձանից, իմ
ես ջանիցը, — ձեռքը խփեց կրծքին Բզոն, — դուրս

եմ գնում, ենակդ են ինձ վառում, տուն եմ
գալիս՝ սա յե քթով ունդունում,—ասաց ու
անդուկի կողպեքը շոշափեց:

— Ի՞նչ ես ուզում, բանի՞ խոսես, ամեն
տուն մտնելով հենց բղավում ես,— պատասխա-
նեց Ալվանը:

— Շատ մի խոսիլ, յեթիմ շուն, դոներն
եյիր ֆնացել—հրսխպերդ չեր պահում. արի
ձեռքս պաշի... Վեր կաց հաց բեր ուտեմ, առ
բալանիքը:

Բզոն հացի բանալին իր դրպանումն Եր պ ա
հում:

— Քիչ համբերիր, հո քո յեսիրը չեմ,—դո-
ղացին Ալվանի շուրթերը:

— Յեսիր չես, բա ի՞նչ ցավ ես, հրես կը-
հասցնեմ: Ի՞նչ ա, հեղափոխվել ես, թագա աշ-
խարհ ա, հիմի մենք ենք ձեր կնիկը՞, առ
հա՛,—հրհռաց Բզոն թունավոր շեշտով, ապա
դուլիսը կախ՝ նստեց անդուկի վրա:

— Գուգ ա, վոր կանանց սիրաը շարբեր
են մտել: Հըմ, շարքից-շարքը յես եմ, հո գի-
տե՞ս,—սպառնաց նա վտաքը անդուկին խփելով:
— Ի՞նչ դու յեկար, անաջողությունն ինձ պա-
տեց, մուշտարիքս փախչում են դըպա եզ կո-
պերասա գահրումարը: Վոնց վոր սուրուն կոր-
ցրած չոբան՝ հսենց ա մեջքս կտաբել:

Խոսելու ժամանակ Բզոյի լեզուն բռնվում

եր ատամների մեջ, գոռ եր տալիս կոկորդին ու
բղբղում:

Ալվանը խեթեց ու վեր կացավ:

— Դու հլա կարում ես Բդոյի առաջ լեզու
հանել հա՛, ա՛յ, համեցեք, գզակա զիր, — նա
տեղից կանգնեց կարճ բազուկը դողացնելով:

Ալվանը հազիվ փախավ, կարը փոթաթվեց
նրա վոտքերին:

V

Իրիկնանում եր:

Բդոն՝ բուժ մասներն իրար բսելով՝ աչքերը
մխել եր խանութի շեմքի պատին:

Պողոսն այնպես եր շտապել, վոր ճակատից
քրտինքը ծորալով ներս մտավ:

— Հե՛յ, հե՛յ, Բդո՛, առ բեզ փողերը՝ տաս
թուման, քսան թուման, յերեսուն թուման...

Զուխի փեշը դռան դեմ պահած՝ Պողոսը
հաշվեց փողերը: Բդոն տեղից կանգնել եր ու
աչքերն ազահուժյամբ փայլում էին:

— Ա՛յ, քեզ ասում եմ, Բդո մեր ախպերու-
թյան մեջ հալալություն լինի:

Մին ել՝ թափով ներս ընկավ տեր կարա-
պետը. նրա վոտքն առավ շեմքի պատին ու բիջ
եր մնում փովի:

— Ա՛, անիծվին դրանք, մարդի դադար չեն
տալիս, հարամի ճուտերի պես լուս աշխարհ են
ընկել, հոտիս մեջ անուեսս գցում են...

Մինչ Պողոսն ուշագրությունը դարձրեց տերտերի կողմը՝ Բդոն լքլքալով փողերը պարտակեց զաղանի գրպաններում:

— Ըմ, ըմ... փողերը, — մի փոքր շփոթվեց Պողոսը:

— Փողերը մոտս ա, վերցրի — լավ չի աչքի առաջ թափած, — պատասխանեց Բդոն՝ բժժիծադ տալով:

— Տերտեր, այ, յես իմ բաժին փողը տվի. յես ու Բդոն ետորվանից հալալ հացի տեր ենք, ընկերանում ենք, — խոսեց Պողոսը:

— Վորդի, դուք եք մնացել հալալ ու հավատով, ձեր գործն ել աջող կզնա:

Տեր կարապետը մի հաս չիր պեցեց բերանն ու շարունակեց՝

— Միրուքավորներիս բանն ա դժվար, մեռելահաց չեն տալիս, կնունք չեն անում... տա աստված ձեր գործը վաստակով լինի, ձեր տերտերին մեջներդ պահեք... — Եհ. եհ. եհ, — հառաչեց նա, — առաջ, վոր պատարագ եյի անում, ձենս զիլ եր, հասնում եր մինչև աստծու ախանջը, հիմի դողզողում ա, Պողոս, դողզողում:

Բդոն հազիվ եր գսպում զայրութը, յերբ շուտ-շուտ տեր կարապետը չիր կամ շամիչ եր պցում բերանը:

Ներս մտավ գյուղացի Աթոն:

Թեանն ու Սաքոն, յերկու կոմյերիտակահաններ աչքերը պլշացնելով անցան Բդոյի խանութի առաջով:

— Ոհո՛, տերտերը, են ել Պողոսը, Թեո, դարան մանենք:

— Մեղա՛, մեղա՛, ահանջ արեք, — սկսեց պատմել տերտերը, Ֆարաջի թևը դցելով:

Պողոսն ու գյուղացին պուլսները մոտեցրել էյին տերտերի միրուրին:

— Յերեկ գիշեր, դեռ աքլորը չեր կանչել իրիցկինը կողքիս բզեց. «Վեր կաց, վեր կաց, յերազ տեսա»:

Տեր կարապետը նայեց չորս կողմն ու ավելի ցածր շարունակեց՝ յերեսը խաչակնքելով: — Ասում ե՛ շիսուս Քրիստոսն ինքը կանգնել եր ձեռքը բարձրացրած, իսկ անասովածները դժողբուժը վառվուժ էյին:

Բ՛՛, — բացականչեց Պողոսը, — լավ լսիր Աթո:

Աթոն սարսափով յերեսը խաչակնքում եր: Իսկ Բդոն ձեռքը գրպանուժ, փողերն եր շոշափում, տերտերի վոշ մի խոսքը չլսելով:

— Հետո՛, տեր հայր:

— Հետո հրեշտակները բռնատուժ էյին ես փուշ կոմսոմսլներին ու գցում կրակի մեջ»: Վորդի, սրանց գլխին չարն ա սլտավում, սըրանց վրա կռիվ կա: Ասոված սուր ու կրակ ա

զրկելու, աղոթեցեք, — մատը վերև բարձրացրեց, — բա զիտե՞ք գյուղխորհրդի նախագահն հիվանդ ա, են տեսակ ցավ ա, վոր ել չի ազատվիլ. անհավատություննից ա, թող իմանա — գատկին տունը գնացի, շեմքիցը հետ դարձրեց:

Ներս մտավ մի պառավ գեղջկուհի.

— Չամիչ չունե՞ս: Նա յերբ տեսավ տերտերին, գլուխը խոնարհեց ու մոտեցավ աջք բռնեց:

Բո՞րն ուշքի յեկավ.

— Ազի, քանի՞ գրվանքա:

Պառավը լսեց տերտերի ասածներն ու սարսափահար բղավեց.

— Սուրբն ինքն ե ասում, գնամ մո՞՞՞տ առնեմ վառեմ, գնամ աղոթեմ...

Տեր Կարապետն ու Պողոսը յերբ դուրս յեկան, արդեն մութն էր:

Սաքոն ու Թևանը հույ տվին:

— Տեր Կարապետ սուա ասա՞ն, ժողովրդին խառնակո՞ղ, — շվացնում էյին.

— Հո՛ւյ, հո՛ւյ...

Տեր Կարապետն ու Պողոսը մութ պատերի տակով գնացին:

— Աստված չարը խափանի... Պողոս, հոչե՞ն հասնում. գրանք ի՞մ տունը կրակ կտան. իրիցկնկա աչքը խաղում էր:

Փողոցում աղմուկ էր. կոմյերիտականներն
ու գյուղացիները խառնվել էին իրար:

Աթոն շիփ-շիվար, վիզը ծուռ կանգնել էր:

— Վճնց թե...

— Ի՞նչ էր ասում.

— Ո՞վ.

— Ո՞ւմ.

— Բզոյի գուքանում...

Խլացնում էին իրար:

— Տեր կարապետը սուտ սուտ յերագներ էր
պատում, — դռում էր Սաբոն:

— Վայ անհողի:

— Մենք գիտում ենք, չենք հավատում, —
բղավեցին մի քանի գյուղացի:

Աթոն վախվախելով պատմեց — ասում էր
աղոթեցե՛ք. ասում էր կրակ է գալիս, սուր
կռիվ. հրեն գլուղխորհրդի նախագան մեռ-
նում ա...

— Տո հասեք բռնեք. վճնց թե մեռնում ա...

— Չենք աղոթում...

— Միամիտ Աթ, գլխին խփեց մի հսկա
գյուղացի:

Աթոյի գերը ծանր էր. ամեն կողմից քաշ-
քշում էին ու դանազան հարցեր տալիս:

Եղ ժամանակ Չուլումն ու Ալվանն արագ-
արագ անցնում էին:

Գյուղի ճրագները՝ նոր եյին վառվել:

Աշնան բարակ անձրև եր կաթկթոււմ:

Ալվանը շալը գցած՝ դուրս յեկավ տանից:
Նա այնքան եր լաց յեղել, վոր աչքերը կոկո-
նել եյին. շուտ-շուտ հեա եր նայում ու քայ-
լերն արագացնում: Նա Նաթելի դուռը ծեծեց:
Տանը մենակ փոքրիկ Ափոն եր:

Ալվանն անհամարձակ դուռը բացեց.

— Ափո ջան, Նաթել քույրիկ տանը չի՞:

— Ես ա կգա, գնացել ա ժողով, — պա-
տասխանեց Ափոն իր խաղը շարունակելով:

Ալվանը նստեց թաղթի ծայրին. շալը զըլ-
խից չհանեց:

Այրի Նաթելի տնակը շատ աղքատիկ եր,
բայց մաքուր եր ու կարգին: Պատերին կպցրած
եյին կին հեղափոխականների մի քանի նկար-
ներ:

Ալվանը նայում եր նկարներին ու շունչը
պահած սպասում:

Նաթելն անձրևից փախած՝ ներս մտավ:
Թրջված շալը գլխից հանեց, թաց վոտները
թփթփացրեց շեմքում:

— Ալվան ջան, բա՛րսով:

Ալվանը տեղից կանգնեց ու հարզանքով
բռնեց Նաթելի ձեռքը:

— Գեհ ասա տեսնեմ, եղ ինչո՞ւ յես եղ-
քան տխուր, յերեսիդ գույնն ել թուել ա:

Ամաշելուց Ալվանը գլուխը կախեց.

—Նաթեկ քույրիկ, նաթեկ քույրիկ, — շըրթունքները կրծում էր նա ու չգիտեր ինչպես սկսի: Վերջապես գողացող ձայնով շարունակեց.

—Մի սրտացավ մարդ չունեմ... Մի խելք խրատ տուր, ի՞նչ անեմ, ո՞ւր փախչեմ... Նրա աչքերը լցվեցին:

Նաթեկը գլուխը ծանր շարժեց:

—Դժվար տեղ ա մի՛նեկ, վոր եղ վիճակին չլինեյիր՝ մի գործ կանեյիր, կապրեյիր...

—Եսբան ժամանակ ել վոր համբերել եմ, եղ ա բկիս չոքել, — Ալվանը հեկեկաց:

—Ալվան, ի՞նչ ես անում, յերեխիդ ա վնաս:

—Նաթեկ քույրիկ, ախր բուկս խեղդվում ա, իմ հասակի աղջիկները հրեն կոծի յեն խողում... Ո՛ւր ա թե փորումս սատկի. ի՞նչ. ամեն անգամ դանակ ա վրա բերում. են սրն ել Լիպիկին տանից գուրս գցեց — բա ել վճնց համբերեմ:

Նաթեկը հանգստացնում էր Ալվանին:

—Վոր չես սիրում, վոր եղպես ա վարվում, մի ձամբա պիտի գանենք...

—Միս ու փեա ա անում, գոռով ծոցին քնացնում, — Ալվանն ավելի բարձր հեկեկաց, — են կուզիկ իրիցկինն ել մի կողմից, գլխիս դեղ ու գիր ա անում. վայ թե յես շաշանամ...

—Ալվան ջան, արի մենք դրանց դատի տանք. Բդոյին, Պողոսին, վոր քեզ գոռով քառասուն տարեկանի տվին:

—Եսքան աշխարհը լուսավորվեց, եդ մոթալ փափախավորները խելքի չեկան, վոր չի կարելի կնոջ հետ եգպես վարվել: Եդ տեսակ մարդի գնալը կտրվի:

Նաթեյր տխուր շեշտով հիշեց իր անցյալը:

—Իհ, իմ ջահելութունն ել մի լավ շանցավ: Մարդս ենքան դապանակով ծեծել եր, գլխիս պոտոկներ եյին դուրս յեկել:—Ինքն իրեն հարցրեց,—Ասա խի՞ չեյիր թողնում ե— են ժամանակ եսպես չեր—շատ, շատ եյինք մութ... կարճ լութունից հետո ավելացրեց— երնեկ թագա ջահելանամ:

Ալվանն են ժամանակ դուրս յեկավ Նաթեյի տանից, յերբ անձրեր դադարել եր ու աստղերը պեծպեծում եյին յերկնքում:

—Մենք դրանց դատի տանք,— ճանապարհին հիշում եր Ալվանը Նաթեյի խոսքը:

VII

—Ալվա՛ն...

Բդոյի տան պատի տակով Զուլուֆն արագ անցավ:

Ալվանը վեր թռավ տեղից, դուռը փակեց ու դուրս յեկավ:

— Ել չեմ վախում Զուլում ջան, ի՞նչ ուզում ասանի, յեսիր չեմ մնա նրան:

— Ի՞նչքան սրտոտ ես դասել Ալիկ ջան, շատ ել լավ ես անում, վոր յես լինեմ, եղ շուն Բդոյին կխեղդեմ:

Նրանք չնկատեցին, ինչպես լըրիցկինն անցավ՝ աչքը նրանցից չհեռացնելով:

Զուլումն ու Ալվանը մի խուլ ճամբով գընացին:

Նխշունենց ողում հավաքվել էին հարսները. հանաքներ էին պցում, ծիծաղում:

Յերբ Ալվանը ներս մտավ, գարմացած իրար ականջի փսփոացին:

— Ես Բդոյի ճանկից վո՞նց աս պրծել:

— Ի՞նչքան ան լղարել:

— Աղջի, յերեսով աս:

— Գլխինն ել մոր բողղաղին աս. ի՞նչ ել սագում աս:

— Եստեղ, եստեղ արի Ալվան, — Անգինը հրավիրեց իր կողքին նստելու:

Ողեն շատ փոքրիկ էր, բայց Նխշունն այնպես էր դասավորել կճուճներն ու մնացած ամանները, վոր նստելու բավական տեղ կար: Գետինը մաքուր ավելած էր ու խսիր փռած: Մի կոտրած սեղան կպցրել էր սլատին ու հայելին, սանրը, մի յերկու գիրք ել դրել վրան: Լենինի նկարը սլատին յերկար կախված մնալուց դեղնել էր:

Այդ ոգում ապրում եյին քույր ու յեղբայր՝ Նխշունն ու Թևանը:

Նխշունը վտաքի վրա, ընդունում էր ընկերուհիներին ու տեղավորում: Նա Ալվանին առանձին մտահոգությամբ դիմավորեց. նրանք իրար քաղցր ժպտացին:

Ալվանը նստել էր Անգինի կողքին:

— Ասում են Բզոյին թողնում ես հմ, — հարցրեց Անգինը:

Ալվանը դժվարանում էր պատասխանել:

— Ասում են քեզ տերտերակինը գիր ա անձում:

Ալվանը կարմրատակեց. հիշեց կյանքը Բզոյի տանը — յերեսը մռայլվեց:

Անգինի ամեն մի հարցը ծանր քարի պես ճնշում էր Ալվանի սիրտը: Ամեն մի ուշադիր հայացք, յերբ ընկնում էր Ալվանի վրա՝ նա քիչ էր մնում ազագակի.

— Յես մեղավոր չեմ, զոռով, զոռով զցեցին Բզոյի կողպեքների տակ:

Նաթելը յեկավ մի ուրիշ կնոջ հետ, վորի թևի տակ թղթեր կային:

Հարսները շնջալով հրեցին իրար. Ալվանն ու շքի եկավ:

Նաթելը ժողովը բացեց:

Քաղաքից յեկած կինը խոսում էր ձեռքերը շարժելով:

Ալվանն ուշադիր լսում եր.

— Կինը կոտակրատիվում.

— Կինը խորհրդի մեջ...

Ու այդպես խոսում եր կնոջ իրավունքների և անելիքների մասին:

Եղ մտքերն Ալվանը չեք ուզում մոռանալ:

— Ախ ինչքան բան գիտի... շնչաց Ալվանը: Թեանը մի յերկու անգամ անցավ պատուհանի տուփով և ամեն անցնելով աչքն ընկնում եր Ալվանի վրա:

— Տեսնես սրան ի՞նչ տեսակ մարդ ունի, վոր իմ տեղը լինեք ի՞նչ կանեք... ինձ նման չեք մոլորվի...

Ժողովից հետո Ալվանն ու Զուլուժը շտապ դուրս յեկան: Մյուս հարսները շրջապատեցին կին բաժնի աշխատակցին:

Թեանը բարևեց Ալվանին ու Զուլուժին: Ալվանը շրթունքը կծեց ու շնչաց— Թեանը...

— Լավ, ի՞նչ եք եղքան վազում, կանգնեք խոսենք, ետը ի՞նչ եք սովորել:

Ալվանը շալը քաշեց փորի վրա. Զուլուժը պատասխանեց՝

— Քեզ ինչ, դու քո սովորածը մեզ ասում ես:

— Պահ, պահ, Զուլուժ, մի քիչ ել բան սովորես, հետդ մարդ չի կարա չափվի:

Ալվանը ժպտում եր. ընկերուհու պատասխանը շատ դուր յեկավ:

— Ալվան, դու ել մարդի գնացիր՝ ծանրացար, չես ուզում խոսես:

Ալվանը յերեսը թաղցրեց Ձուլումի գլխի հետևը: Թեանի ծունկը դիպավ Ալվանի կողքին, մի թեթև ցնցվեց:

Ալվանը հիշեց բոլորը, Թեանի հետ ունեցած հանդիպումներն աղբրի մոտ, իրենց պատի տակ. ինքն ինչպես ծիծաղում էր ու փախչում: Թեանն ասում էր. «Ալվան քեզ կտանեմ մեր տուն» ու շուտով բաժանվում էյին:

Հետո հանկարծ պատահեց, Թեանը յերկար ժամանակ չէր յերևում, Ալվանին զոռով ամուսնացրին Բզոյի հետ:

Մի ակնթարթում այդ հիշողությունները պաշարեցին Ալվանին, նրան թվում էր, թե հենց հիմի Թեվանը կասի. «Ալվան գնանք մեր տուն»:

Թեվանը ախուր նայում էր Ալվանին. լուռ հայացքն ասում էր. — «Ալվան ամոթ չէ՞ր, ինչո՞ւ ամուսնացար, Ալվան, խաբեցիր»:

Ալվանն ու ընկերուհին շտապեցին:

Թեվանը սուլում էր: Ալվանը հեծ հետ էր նայում ու կարմրատակում:

— Ափսոս Ալվան, իսկի չի ուզում շարչի Բզոյին: Մտածում էր Թեվանը:

Ալվանն ու Ձուլումն անհայտացան:

Թեվանը մտածվունքի մեջ, գլուխը կախ՝

կանգնել եր: Նա շատ եր սիրում Ալվանին. ել ո՞ւմ կարող եր այնպես կպչել. «Վոչ վոբի սիրոս չի կպչում, Ալվանը լավն ե» . մատը դրեց քունքին:

Նա մի քանի շաբաթով միայն գյուղից բացակայեց, յեկավ, ամեն ինչ փոխված եր; Ալվանը մարդի յեր զնացել:

Դանդաղ քայլերով թեքվեց դեպի տուն:

Իրիցկինը զարբով անցավ Նխշունենց պատի տակով: Նա տեսել եր Ալվանին, Զուլումին. տեսավ ինչպես Թեվանը բարեվեց, ինչպես Ալվանը կարմրեց:

— Բդո, կնկանդ աչքով պահի, դես ու դեն ա՛ գնում ու... — հայտնեց տերտերակինը: — Զարք ա մտել սիրտը, Բդո...

— Զարքը հնենց հանեմ, վոր սիրտն ել հետը դուրս գա, — արնակալած աչքերը վոլորեց Բդոն:

Ալվանն անհանգիստ եր: Տան մեջ դադար չեր առնում. կասես սիրտն ուզում եր տեղից թռչել:

Մեկ Նխշունենց տունն եր մտքում, ապա Թեվանի քաղցր բարևը... սիրտը բաբախում եր ու յերեսը տաքանում. «Ինչո՞ւ չփախա, յես մեղավոր եմ, ա՛խ Թեվո, դու. իսկի Բդոյի նման չես, վո՞նց ել հիմի իմ յերեսին մտիկ ես տալիս»:

Մտամոլոր դես ու դեն եր ընկնում, յե-

քեխան շարժվում եր ու կարծես մորթում էյին Ալվանին: Նա կարծես հավատում եր շարքերի գոյությանը. կուզիկ տերտերակինն աչքի առաջով անցնում եր դանդադ:

— Աման շարքերը... չե, չե, չեմ հավատում... Զուլումը, Նաթելը... հիշում եր նրանց ու հանգստանում:

Բդոն գգուշացավ. քանի՞ որ եր իրիցկինը չեր հեռանում նրա շեմքերից:

— Դու դրան լավ հետևի, բռնոթին ինձ վրա, — գուքան զնալուց առաջ պատվիրում եր Բդոն իրիցկնկանը:

Յերրորդ որն եր, ինչ Ալվանը փակված եր տանը: Գզգզված մազերը թափվել էյին թիկունքին: Աչքերի տակը կապտել եր, հեկեկանքից ձայնը խզվել:

— Ո՛ւր են Նաթելը, Զուլումը — չեն յերեվում... հոգնած հուսահատ նստել եր նա լուսամուտի գոգին ու արցունքոտ աչքերը ճամբին պցել: Մոր բաղդադին՝ արցունքով թրջված՝ ընկել եր ծնկների վրա: Կուզիկ իրիցկինը չար ժպիտը դեմքին պտտվում եր լուսամուտի տակ:

— Եղպես մնա, վոր առանց մարդիդ հարցնելու դես ու դեն չգնաս: Ի՞նչ գործ ունես խալխի հարսների ու տղերանց հետ. տանը նստի...

Ալվանն ատամները կրճտելով՝ լուսամուտի գոգից հեռացավ:

— Քանի եղպես սիրտդ փիս ա, Բդոն ել լավ չի յոլա գնա հետդ, քո գլխավորին դու հնազանդվի:

— Գնա, կուզիկ սատանա, գնա, — բզավեց Ալվանը ներսից:

— Սատանան, սատանան, — մատը սպառնալով թափահարեց տերտերակինը: Սպասիր, հենց զիր անեմ, վոր գժվես, չոլերով դիպչես:

Իրիցկինը գնաց:

Ալվանն այնքան եր քաշքշել հագի շորը, վոր պատահոտովել եր:

«Վոր գժվես, չոլերով դիպչես» կրկնում եր նա կուզիկի վերջին խոսքերը և աչքերը սարսափով բացած, բռնում եր գլուխը:

— Աման յեկեր, ազատեցեք... մայրիկ, մայրիկ. — մոր բաղդադին սեղմեց նա աչքերին ու շուրթերին:

— Նաթեյ, Զուլմու...

Տան մեջտեղը կանգնած — մտածում եր նա: Հանկարծ նրա աչքերում մի վճռական փայտանցավ:

— Այ, — բարձրացավ լուսամուտի գոգը և ուզում եր ցած թռչել, — թող լակոտը վեր ընկնի, — ձեռքերը բարձրացրեց նա: Մեկ ել հետ քաշվեց. Լիսոն հեղինեվ կանգնեց քրոջ առաջ:

— Այս, Լիսո, վոր չգայիր...

Լիպոնն զարմացած նայո՞ւմ էր բըրձ անսո-
վոր դեմքին:

Ալվանը գրկեց նրան.

— Թե մեծ լինեյիր, Լիպոն, ի՞նչպէս կը-
պատմեյի քեզ... Յես ես տանից դուրս կգամ,
դու ել ինձ հետ կապրես հա՛...

Արեւը մայր էր մտել:

Ալվանը յեղբորը ճամբու յեր գցում, հան-
կարծ գլուխը պտտվեց, ծնկները թուլացան,
նստեց շեմքի քարին:

Լիպոնն քաշուժ էր նրա փեշից.

— Գնանք Այիկ...

Գործը վերջացրած՝ Թեվանը սու՛ն էր գը-
նում: Կանգ առավ լուռ:

Ալվանն ամոթից մեռավ, ուզում էր ներս
փախչել. Թեվանը նրան պահեց.

— Կաց Ալվան, կաց, եզ ի՞նչ ես յեղել: Ալ-
վանը մերկ վոտքերը քաշեց փեշերի սակ, և
ձեռքերով փորը ծածկեց:

Ալվանն ուզում էր փաթաթվել Թեվանի
վզով, ուզում էր աղաղակել՝ «ազատիր ինձ»,
բայց ամոթը բռնում էր աչքերի առաջը, սար-
սափը բերանը փակում էր:

Թեվանը դողում էր հուզմունքից, նրա
ձեռքերն Ալվանի կրծքին դիպան, նա գրկեց
Ալվանին:

— Ալվան, թո՛ղ Բդոյին...

Ալվանը կմկմաց. չեր հասկանում ի՞նչ է կատարվում:

—Թեվո՛, զալիս եմ...Թեվո՛, յերեխով եմ, — յերեսը ծածկած ուզում եր ներս փախչել:

Լիպոն արտասովեց:

—Քեռի ջան, Ալիկին տար...

—Ալվան, չեմ թողնի եղպես, ափսոս ես, Ալվան ջան ի՞նչ անենք, վոր կնիկ ես դառել, դու մեղավոր չես:

Թեվան, — հեկեկում եր Ալվանն ու արտասունքների միջից պատմում եր, թե ինչպես իրեն ամուսնացրին.

Ալվանը լռեց ու թույլ զլուխը հենեց պատին:

—Դե զալիս ես. հենց եղպես գնանք, — խնդրում եր Թեվանը:

—Ամոթ եմ անում... չե, չե մի ուրիշ որ կգամ, — ու խելագարի պես փախավ:

—Ալվան, Ալվան, — կանչում եր Թեվանը:

Լիպոն գնաց քրոջ հետևից: Թեվանը ծովեց դեպի Սաքոյենց տուն. հենց անկյունում հանդիպեց Բդոյին, իրար խեթեցին. Թեվանի արյունը յեռ յեկավ:

—Հենց եստեղ մարդ սատկացնի. — շշջաց նա. իսկ Բդոն գլուխը կախ մտածում եր. «Սըրանք են իմ դուքանի թշնամիները, մուշտարուս յեա տվողները»:

Ալվանը ճրագը վառել եր ու շտապ հա-
վաքում եր իր շորերը:

— Պրծավ, ել Բդոյի մոտ յես չեմ ապրի,
ել Բդոյի ծոցին յես չեմ քնի. ա՛խ Թեվան ջան,
ի՞նչ լավ ես սիրում, վո՞ր տղամարդն ես գրու-
թյան մեջ կնիկարմատին կսիրի, Թեվանը փոշ
վոքի պես չի, — խոսում եր ինքն իրեն ու հան-
գատանում:

Շորերը մի մեծ բոխչա արեց, մատը շըր-
թունքին կանգնեց:

— Հա, կգնամ Նաթելի տուն...

Վոտնաձայն լսվեց:

Ալվանն իսկույն բոխչեն գցեց թախտի տակ
ու յեղբորը մյուս զոնով ուղարկեց:

IX

Չմեռվա խոր գիշեր եր:

Բամին վզգում եր ու ձյունը թոցնում: Թի-
փին մարդ եր խեղդում:

Գյուղը քնած եր:

Չարչի Բդոյի դուռը ճոռաց... Ալվանը ճը-
չալով փովեց կապած շան կողքին, ձյունի
վրա:

Շունը վնգստալով պտտվեց նրա շուրջը:

— Վա՛յ, վա՛յ, մեռա՛, ամա՛ն, մեջքը՛ս, սեֆ,
— ձչում եր Ալվանը:

Բդոն տուն ընկավ, ծնկները բռնեց և ըն-
կավ մեծ սնդուկի վրա. կողպեքը տիրոջ պես

ծանր հառաչեց: Շշնջաց՝ ձեռքը կողպեքի վրասեղմած՝

— Յա դովրան, յա աստված... սֆ տունը քանդողներ, կնկաս միտքն ել խառնեցին... ասում եր կբռնեն, կխայտառակեն... վոթրտեղ ենք հասել. Բդոն խեղճանա՞ր...

Չամիչը, լուցկին ու շաքարը սե բողոճներէ պես նրա ձեռքի սակից փախչում էին: Չըլուխը սնդուկին դրած՝ Բդոն հիվանդի պես գալարվում էր:

Ալվանը փովեց նաթելի դուան առաջ.

— Վայ...

Քնաթաթախ նաթելը վեր թռավ անկողնուց, մի վայրկյան շփոթված սլտավեց մութ խրճիթում, ապա դուռը բացեց:

Ալվանն ընկած էր շեմքում, Ալվանից արյուն էր հոսում:

— Աղջի, Ալվան, Ալվան, — գոչեց նաթելն ու մերկ բազուկներով բարձրացրեց նրան, ներս տարավ, դրեց անկողնու վրա:

Քամին վոռնալով ձյունը ներս թափեց:

Մինչև նաթելը հուզմունքից դողալով ձրագն էր վառում, Ալվանը յերեխան վիժեց...

Նաթելը սպրանել էր:

— Բդոն մարդասպան... Բդոն թող պարծենա... բա սըր ե մեր իբնավունքը...

Նաթեյլը մոռացել էր դուռը ծածկել, քամին ձյունը ներս էր լցնում:

Գլխաբաց ու շշկլված թեվանը՝ Նաթեյլի գունդը գիպավ: Շներրի հաջոցի վրա արթնացել էյին մի քանի ուրիշ գյուղացիներ էլ—նրանք վազելով յեկան շեմքը:

—Արա ես ի՞նչ խաբար աս:

—Ի՞նչ աս պատահել:

—Ես ի՞նչ կնիկարմատի ձեն եր...

--Թողեք յես նրան խեղդեմ, --բղավում էր թեվանը:

—Յավանշ...

—Համբերի, թող լիսանա, —քաշքշում էյին գյուղացիները:

—Ամոթա՛, գինջացի՛:

—Բա նա մի կնիկարմատի սպանի՞, —գոչում էր թեվանը: Նաթեյլը բռնեց նրա թեվից.

Բզոն շապկանց կանգնել էր շեմքում և արյունն աչքերը կոխած՝ բղավում էր:

—Հը, գե՛հ գնա, անզգամ, յես քու... —

Ձյունախառը քամին շրպպում էր Բզոնի յերեսին, նա աստամները կրճտում էր, —բող Նաթեյլի հետ ես հնկերացել... թրիք թափող թեվոյի շինքովն ես փաթաթվում... ընդուր չես ուզում հետս քնել. բա Բզոն գդակ չի գնում, բա Բզոն քեզ սող կթողա...

Քամին վզգում էր ու ձյունը լցնում Ալվանի յերեսին. հա հևում էր ծանր ցավերից:

—Նա...թե...լը քեզ բռն...նեկ կը...տա. գե-
ղը կը...խայտառակի,—հեկեկում եր Ալվանը:

Քամին պտտվելով բերում եր արձագանքը՝
Բռն-նեկ...

Շունը զնջզնջալով լիզում եր Ալվանի սառը
յերեսն ու մերթ-մերթ ծառս լինում գեպի
Բդոն:

—Հո՛, հո՛, հո՛,— հրհուաց Բդոն,— թող բռն-
նեն. են յերկուսին, վոր դուքս զցեցի, ո՞վ կա-
բացավ քեն հանի,— ապա շունչը կտրված շա-
բունակեց.— գնա՛ վորտեղ ուզում ես դան-
դատվի... յես ել իմ շտուկներն ունեմ. տունս
քանդեցիր, դուքանս քամուն տվիր, ախպորդ
համար եմ աշխատե՞լ, վոր փեշը հաց, կարտոլ
լցնե՞ս...

Բդոն բուռնցքները սեղմած՝ դողում եր
շեմքում:

Ալվանը մի քանի անգամ շուռ յեկավ կող-
քերի վրա, հավաքեց վերջին ուժերն ու վեր
կացավ տեղից:

—Սպանե՛ց, բռնեցե՛ք...

Քամին խեղդում եր նրա ձայնը: Շունն
իրեն կտրատում եր:

Ալվանը վոտաբորիկ վազում եր, սայթա-
քում եր, ընկնում: Մազերը, գլխի շորը թափ-
վել էյին թիկունքին. նա թուլացած եր. քիչ եր
մնում մեջքի վրա ընկներ. քամին հրում եր և
ույժ տալիս:

Բոյոյի ծնկերը թուլացան, լեզուն կապվեց՝
— Հը՞, դուքանս կփակեն..հը՞, սավսեմ կո-
րած եմ... դնամ բերեմ, չե, կանչեմ ..

Սենթի նման նա վազեց մինչև փողոց,
փոաքերն առաջ ու հետ զցեց ու տեղում կան-
գնեց.

— Ալվա՛ն, նամուս արա՛...

— Ալվանը չկար:

Թեվան մենք եզուց նրա դատը կտեսնենք,
Թեվանը ցած ձայնով հարցրեց:

— Ալվանը հո գժվար չի՞...

— Մենք տեսանք.

— Մենք վկա յենք.

— Շան վորդի Բոյո՛...

Գյուղացիների խումբը շատացել էր:

Նաթեղն Ալվանի հոգան էր քաշում, իսկ
դուրսը խոր գիշերվա մեջ՝ գյուղացիները խո-
սում էին: Մինչև լուսաբաց Թեվանը Նաթեղի
շեմքից չհեռացավ.

Լուսաբաց էր: Պողոսենց ասան մեջտեղում
Պողոսն ու Ղահրին կանգնել էին շվարած:
Բոյոն՝ յերեսը դեղնած, աչքերը մանրացած ու
կարմիր, ուսերը ներս քաշած՝ պատմում էր:

— Ախր ձեր ազլիկը վոր եզ նամուսի տերն
էր, դուք վո՞նց իմ շինքին կապեցիք. աչք տրն-
կեց, ամոթ ա սսել, անփոխան Թեվանին ու
տանիցս փախավ...

— Վայ, գետինը մտնեմ,— ծնկին խփեց
Ղահրին ու ճալվերը քաշեց:

— Հետո ել կասեք Բդոն լավ փեսա չեր.
ախպեր, իրիցկինը ձեզ ամեն բան կպատմի,
տեսեք ինչքան եր բացվել, վոչ մարդ եր ճա-
նաչում, վոչ տուն, փեշը գլխին գցած՝ գնում
եր ժողովներ:

Պողոսը փափախն իջեցրեց աչքերի վրա:

— Փիյա՛, հրես հա անպատվություն:

Լիպոն անկյունում կուշ յեկած՝ ազանջ եր
գնում:

Մարդ ու կին Բդոյին սիրա եյին տալիս,
իսկի՛ չեյին կասկածում, վոր Բդոն հանցա-
վոր ե:

— Ջահել ա, խելքից հանել են, մեր բարե-
կամությունը վոտնատակ մի տա,— համոզում
եր Պողոսն ու քիչ եր մնում Բդոյի վոտներն
ընկնի:

— Սաղ են լիրբ նաթել-մաթելի սարքածն
ա, ավելացրեց Ղահրին,— թե չե յես Ալվանին
հեննց եյի պահում, վոր մինը յերեսը չեր տես-
նում:

Բդոն՝ ձեռքերը գրպանում, ուսերը վեր-
վեր եր շարժում. վոտն առաջ գցեց, վոր դուրս
գնա, բայց մի բան հիշեց:

— Մեր դորձը գլուխ չի գա....

— Վճնց, վճնց,— վրա ընկավ Պողոսը:

— Ենա վոր իրենց կոոպերատիվն են բերում, յես ի՞նչ գիտեմ, կարգալու տեղ են բացում:

Վոնց վոր բռնոթին քթովը տային, ենպես յերեսը կնճռտեց Պողոսը:

— Վայ, քու տունը չքանգվի, եղ դհա ուրիշ գուլում եր. հացներս իլեցին: Լձկան ու կով ծախեցի մայա շինեցի, ասի մի բանի տեր ել մենք կլինեյինք... մեր յարեքը կսաղանան...

Նա թույլ թույլ նստեց թախտին ու գլուխը կախեց: Ղահրին փեշը բաց թողեց: Բզոն դուս գալու յեր պատրաստվում. Պողոսը տեղից կանգնեց.

— Բզո՛ ջան, մեր փողերի հարցը վո՞նց պիտի ըլի:

— Տնաշեն, հո չեմ փախչում, քու փողերը յես կտամ:

— Ը՛ր՛ ասում եմ վոր, — ծոծրակը քորեց Պողոսը:

Բզոն դուրս յեկավ:

Ղահրին Պողոսին հրեց.

— Այ մարդ գժվե՞լ ես, փողերդ յես առ, ո՞վ գիտի .. վոր ասկազ արա՞մ:

— Լավ, նա Պողոսի փողերը չի ուտի:

Կատաղած Ղահրին դես պտտվեց, գեն պըտտվեց ու հարձակվեց Լիպոյի վրա:

— Ասածու կրակը թափվի ձեր գլխին, քվորով, ախպորով մեր տան վրա սև բերիք: Ո՞ւր ա՛ հերն ու մերզ իրանց ծոցը չքաշկցին...

— Մի լավ տուր ե, մի լավ, — մյուս կողմից բղավում էր հուսահատված Պողոսը:

Լիպոն ազագակելով հագիվ դուրս փախավ Ղահրիի ձեռքից:

— Յես գնում եմ իրիցկնկանը հանդիպեմ, դու ել քու վողերին յետևա: Կարգադրեց Ղահրին ու տանից դուրս յեկավ:

XI

Խոտի գեղերի ու պատերի տակ շշուկները շրջում էին:

Հացթուխը թոնրի շրթին, Ալվանի պամոթյունը լսելով մոռանում էր. հացը վառում: Ջահել հարսները ծեծում էին յերեխաներին, փեշներն ազատում, վոր մի կուշտ խոսեն:

Ծեր ու յերիտասարդ գյուղացի վիճում էին. նրանք միանձան չէին դատում:

— Հրեն գործը սուղումն ա. Բդոյին ել, Պողոսին ել նստացրել են. — հայտնեց Անգինը:

— Ուխայ, դեռ սատկացնեն եդ Բդոյին լավ կլինի. — բացականչեց Նխշունը և շարունակեց կարեկցությամբ. — Են խեղճ Ալվանը դժվար հիվանդ ա. ասում են քացով ա մեջքին տվել:

— Սաղ գեղի տռաջ դրանց պիտի դատեն,—ասաց Ջուլուժը,—վոր տեսնելիք նաթեւիւն, վսնց եր վռագ վռագ գնում գալիս՝ ել գյուղխորհրդի նախագահի մոտ, ել դատարան։ Թե վանն ասում եր տերտերին ել պտի քաշ տան...

—Վայ, վոտն ու ձեռս դողում ա,— ձայնը գողացնելով՝ մեջ մտավ Սալումը։

—Վոր տեսնեք, Ղահրին մեռած ա ու թագած չի, հենց ա ձենը փորը գցել։

—Աղջի Սալում, յերեխեդ ճաքեց,—կանչեց Սալումի կեսուրը։

Բոլոր հարսների գնալուց հետո, մնաց Ջուլուժը՝ ձեռքը ծնոտին հենած։

Մի խումբ գյուղացիներ ել Հակոբի պատի տակ եյին կանգնել։

—Ընէ, եդ Պողոսի նամուսին, ինչ պատվի հասավ,—խոսում եր գյուղացի Հակոբը։

—Պողոսը նպատակ ունեք, վոր Ալվանին Բգոյին տվեց։

—Բայ՛, հնգերայցել եյին,—պատասխանեց մի ուրիշը։

—Ձե, կարար լավ չեկավ, նրանց աչքադրած տեղը մեր կոռպերատն ա փոխվում։

—Ասում են Բզոն Պողոսի փողերը չի տալիս։

—Մին ա, զրանք իրար հետ յուր չեյին

զնա: Նրանցից ամեն մեկը մի բան էր ասոււ
ու կամ փափախը դրստոււ, կամ վտար գետին
քսոււ:

— Այ տղա թե՛ վան, ի՞նչ արիք, — հարցրին
գյուղացիները թե՛ վանին:

— Նստեցին ելի:

— Պահ, պահ, եդ թաւուր ել բան, — դար-
մացական բացականչեցին նրանք:

— Ձեզանից վկաներ ենք գրել հա. — հայտ-
նեց թե՛ վանը:

— Ը...ը... ի՞նձ ել. — կմկմաց մի գյուղացի:

— Ախր... յես Բդոյից... Ձե, աղպեր, յես եդ
մարդուն փող եմ պարտ:

— Դուզն ասած՝ յես ել եմ պարտ. — միջա-
մտեց Սահակը:

— Այ մարդ, ի՞նչ եք շոյերով դիպչոււմ,
տնաշեն վախկոտներ, — ընդհատեց նրանց Ազոն,
— թե՛ վան, ի՞նձ գրեցեք:

— Ի՞նձ ել գրեցեք. ի՞նձ ել, — հայտնեցին
ուրիշները:

Բավական ժամանակ էր անցել. ձյունը
կիտվել էր նրանց փափախներին:

— Ագա, հերիքա, զնանք:

— Յես իմ աստոծ, Նաթելի կերած կաթը
հալալ ա, համա գործ տեսա՞մ, — խոսոււ ելին
ճանապարհին:

Ձյունը վրա առաւ: Նրանք փափախները
թափ տալով, ցրվեցին:

Թե՛վանն շտապեց Նաթելի տուն. նրա սիրտը վառվում էր...

Հետևից հասավ Սաբոն

— Հր՞ժ, Թե՛վան:

— Հա՛, գնա՛նք:

XII

Մեծ ու պատիկ իրար խառնված, ձյունի յերեսով գնում էին գյուղի դատարանը:

Տանը մնացած յերեխաները ճշում էին մոր կամ տատի հետևից: Են հարսները, վոր ստիպված էին տանը մնալ, իրենց բարկությունը յերեխաների գլխին էին թափում:

— Բո՞րի, Պոզոսի դատն ա, — հայտնում էին իրար ու շտապում: Կանչված վկաներն ենպես էին շտապել, վոր մեկի տրեխի թելերն էին առանց կապելու, մյուսի արխալուղն առանց կոճկել:

Ձուլումն էլ եր վկա, ամենից առաջ եր գնում:

Մեկ էլ բոլորի ուշադրությունը գրավեց Թե՛վանը, վորի հետ սրթորթալով վազում էր փոքրիկ Լիպոն:

— Մի մտիկ տվեր, Ալվանի աղպերն էլ ա վկա, եդ պուճուր տեղովը պիտի խոսա:

Լիպոն Թե՛վանի հետ խոսում էր:

— Յես վոր գնում էի Ալիկի կուշտը, ինձ Բո՞ն ծեծում էր, Ալիկը լաց եր լինում... Են էլ կասեմ, վոր Ալիկին սնիցը կապեցին:

Գյուղացիները մեծ հետաքրքրությամբ մոտենում էյին փոքրիկ Լիպիկին: Նրա մանկական աչքերում կարդացվում էր վստահություն և գայրութ:

Փողոցները դատարկվել էյին. մի քանի շուն ձյուղը հոտոտելով դես ու դեն էյին վազում: Վերջին անցորդը՝ շալում փաթաթված, զլուխը կախ մի կին էր, վորի քայլվածքից յերևում էր սրտի թունոտությունը: Նա ել կանչված էր դատարան:

Դա Աահրին էր:

XIII

Անցել էր մի տարի:

Ալվանը կարում էր, իսկ Թեվանը նստել էր նրա կողքին:

— Ալվան ջան, ի՞նչ լավ էս կարում, ժրպտոււմ էր Թեանը:— Դե թող մատներդ պաշեմ:

Ալվանը մեղմությամբ հետ գցեց նրա ձեռքը:

— Թեվո ջան, թող, վազում եմ, էս ա՛նաթելը կգա. տեղ ենք գնալու:

Թեանն Ալվանի ձեռքի կարը քսում էր յերեսին:

Յերկուսն էլ սիրում էյին իրար:

Ալվանը մեկ-մեկ ախրում էր ու զգվանքով հիշում Բգոյի հետ ապրած օրերը:

— Թե են ժամանակ ես խելքին կլինեյի...

— Ալվան ջան ի՞նչ ես վատ վատ բաներ միտդ գցում, — խոսում եր Թևանն ու գրկում Ալվանին:

Մի տարվա ընթացքում Ալվանը շատ փոխվել եր. նա համարձակ եր խոսում, ծիծաղկոտ. շատ բան եր սովորել:

Լիպոն ել դուրսն ուրախ խաղում եր ընկերների հետ, վազվզում: Մեկ-մեկ յերեսը կարմրած ներս եր ընկնում:

— Ալիկ, այ բռնեցի. — քաշում եր Ափոյին:

Ալվանը գրկում եր նրան ու պինդ պինդ համբուրում:

— Հեյ, ... հնէյ... ու, — դուրսն աղմուկ բարձրացավ: Կուրծքը բռնած, ներս ընկավ Զուլումը.

— Թամաշան, թամաշա'...

Բոլորը դուրս թափվեցին:

Փողոցում իրար ոճիքից բռնած՝ քաշքշվում եյին Բզոն, Պողոսն ու Կարապետը:

— Մեզա', տե՛ր, բայց թողեք ինձ, յեա գործ չունեմ...

— Զե... տերտե՛ր, դու վկա յեա, վոր յեա նաղդի փողերը հաշվեցի:

Բզոն աշխատում եր ազատվել Պողոսի ձեռքից:

— Գնանք, գնանք սուղը, իմ փողերը բեր...

— Այ, ա՛յ... — մի յերկու շրպպացիէց Բը-
գոյի սպրգնած յերեսին Պողոսը:

Տեր կարապետը գոռից բրանել եր. ֆա-
րաջի փեշը չեր կարողանում ազատել Պողոսի
բռունցքից:

— Հեյ... հո՛ւյ, — բղավում էյին գյուղացիք
ու հավաքվում:

— Արա թափեցե՛ք, տեր սուրբին սպանե-
ցին:

— Տո, Պողոսի փողերը կերել ա:

— Տերհորը վոտի տակ գցեցին:

— Տերտերակինը նաչար ա:

— Տեզն ա, հերու իմ մեռելին մի սաղ որ
տանը թողեց ու իրա ուզած կնունքն արավ. —
բղավում եր վոխակալած Արշակը, վորի հա-
գուսար պատառոտված՝ կախիլել եր ծնկներին:

— Տո ա՛մոթ ա, թափեցե՛ք:

Տեր կարապետի գավազանը կիսոն փախ-
ցրեց ու վրան հեծած ձի յեր քշում:

— Գնանք սուղը, ո՛ւր եք փախչում, — բո-
ռում է Պողոսը:

Բգոյի գղակը փախցրել եր Ափոն ու ողում
ֆոռացնում եր:

Նաթելն ու Ալվանը կանգնել էյին գեղջկու-
հիների մեջ ու աշխուժ խոսում էյին: Թևանն
ու Սաբոն գյուղացիների հետ ծրծաղում էյին:

— Հերու խայտառակիկեցին, ես տարի յեւ
իրար են ջարդում:

— Եսենց բան չեր ըլի, տերտերն ել ա
խառնվել, դու մի ասիլ հենց իրանք են շարե-
րը, — ավելացրեց Արշակը:

— Հոյ... հոյ, ճամբա ավեր, Պողոսի կնիկն
ա դարբել:

Ղահրին ձեռքերը զցելով գալիս եր. առանց
շալի, գլուխը բաց, փեշն ել հավաքել եր արծա-
թի դոսիի մեջ ու բղավում եր.

— Այ շարչի շուն, մարդիս փողերը կե-
րանք. .

— Տո, գետնից կպած մուգ-մուգ, ու ասիլ
չես... այ մարդիկ, դատաստան արեք...

— Պոհ, պոհ, — բացականչում էյին գյու-
ղացիները:

— Հրեն-հրեն, հասավ, — բացականչում էյին
Ղահրիի հետեից, վորը մոտեցավ ու մի լավ
բաժիկեց Բդոյի գլխին:

— Շուն տերտեր, են վոր գալիս սուփրի
գլխին նստած լափում էյիր լամի եր, հիմի դու
ել ես ատկազ անում, բեզ ել ա վողիցը բաժին
հասել հա... .

Պառավ կանայք հուզված խփում էյին ծընկ-
ներին:

— Մեր տերտերին խայտառակեցին:

Նրանց հասան մի քանի գյուղացիներ, վոր

քաժանեն:

Ղահրին գետնից վերցրել էր Պողոսի փափախը, թափ էր տալիս ու կատաղի բղավում.

— Տերտեր, են դու չեյի՞ր, վոր Ալվանի մետրիկը հինգ տարի մենձ հանեցի՞ր: Քոսա Բդո, դու ել են չեյիր, վոր թալանով տունդ լցրի՞ր...

— Ականջներդ փակեցեր, — խոնվել էյին գյուղացիները:

Եդպես իրար քաշքշելով գնացին:

Յերեխաների քեֆին քեֆ չեր հասնի... մեկ Պողոսի, մեկ Բդոյի կամ տերտերի կռիֆն էյին անում, թավալվում էյին գետնին, հրհռում: Լիպոն տերտերի գավազանին հեծած՝ գեռ ձի յեր քշում, Ափոն վազում էր նրա հետևից:

— Խախկ ելան գեղում, — ասեց Ղուկաս Ապին:

Ն Ա Ր Գ Ո

(Հրահանգչուհու պատմածից)

Կին բաժինը վորոշեց ինձ ուղարկել շրջան՝
գեղջկուհիների մեջ աշխատելու—վորպես հրա-
հանգչուհի:

Յերևի գյուղ-աշխատողներդ գիտեք, ձեզա-
նից շատերի հետ ել պատահած կլինի, յերբ
նոր շրջան պիտի գնաս ու նոր աշխատանքի
անցնես—անհանգստանում ես, սկսում ես ա-
ռաջուց պատկերացնել, ծրագրել քո աշխա-
տանքն ու անվերջ դրա մասին ես մտմտում:
Հանդիպում ես մի փորձառու գյուղ-աշխատողի,
—ուրախությամբ մտերմանում ես նրա հետ,
բարեկամաբար զննում ես նրան, հետևում ես
նրա ասածներին և անպայման ցանկանում ես,
վոր փոխադարձորեն իրար ոգնեք: Գուցե դուք
ուրիշ փորձ ունեք, բայց ինձ հետ այդպես է
պատահել:

Մանավանդ աշխատանքի այդ բնագավառն
ինձ համար միանգամայն թարմ էր. կանանց
մեջ գեռ չեյի աշխատել: Յերբեմն առիթ էյի
ունեցել կուսակցական ընկերների հետ խոսել
կին բաժնի աշխատանքների մասին ու նրանք
գլուխները պտտել էյին, կամ հեզնական ժպտա-
ցել: Զգիտեմ, հատկապես ի՞նձ են այդպիսինե-

ըը հանդիպել, թե շատերը կան նրանց պես, վոր իրենց պաշտոններինց դուրս, անհատական խոսակցութեան ժամանակ՝ անեն թաղրելի վերաբերմունք են ցույց տալիս դեպի այդ աշխատանքները:

Իսկ դուք գիտեք—կանայք ավելի քան ինքնասեր են ու անհամբեր. — յես վրդովվում եյի, կրակվում ե յերբեմն ել սկսում եյի ճառերով պաշտպանել մեզ:

Սակայն ծիծաղելի յեր, միթե այդ բոլորը նրանք չգիտեյին, կամ նո՞ր պիտի իմանային. իհարկե, շատ լավ գիտեյին. իրենք եյին ճառում ժողովներում, մենակ թե հոռետես եյին այդ աշխատաքի վերաբերյալ, աշխատավոր կնոջ այժմյան պայմաններում:

Պետք ե խոստովանել, վոր նրանք չափից ավելի հոռետես եյին ու անտարբեր, դրա համար յես վրդովվում եյի ու ասում.

— Դուք կոմունիստներ չեք, դուք ճառախոսներ եք:

Այժմ յերբ ինձ վարոշեցին ուղարկել՝ հենց այդ բնագավառում աշխատելու, խոստովանում եմ, վոր յես ել սկսեցի կասկածել ու դժվարութեամբ համաձայնեցի:

«Գեղջկուհին կապված իր վոշխարի, թոնրի, յերեխի հետ, ինչպէս պետ ե նրան տանից դուրս քաշել ու բերել ժողովի, գրույցների. դե

մեր պայմաններում դժվար է, իհարկե, դժվար է» — մտածում էլի յես ճանապարհին:

Այն շրջանում, ուր յես պիտի աշխատեյի, կենտրոնական մի գյուղում գյուղխորհուրդը մի փոքրիկ սենյականման ծածկ հատկացրեց, վորտեղ յես տեղավորվեցի:

Դուք գիտեք, վոր շրջանում աշխատողներն ավելորդ վոշինչ չեն ունենում իրենց հետ: Անկողինս եր, հագստեղենս ու մի քանի կարևոր գրքեր և բրոշյուրներ: Ձեյի մոռացել նաև մի քանի պլակատային նկարներ բերել, սենյակս զարդարելու համար:

«Գյուղաշխատողի համար այդպիսի նկարները շատ անհրաժեշտ են ու գյուղացու համար ազիտացիոն» — մտածում էլի յես:

Դրանից ել հեշտ բան, իսկույն սենյակս կարգի բերեցի ու մեջտեղում կանգնած շշնջում եմ.

— Մի՞թե նման չե կլին աշխատողի սենյակի... Իհարկե նման է, — պատասխանում եմ յես ինձ: Ահա կլարա Յետկինը, աշխատավոր կնոջ առաջնորդը, ահա ընկեր Լենինը, մեր մեծ ղեկավարը. մյուս նկարը՝ բանվորուհիներ են արտադրության մեջ, պայծառ զեմքերով, ապա իմ գրքերը, բրոշյուրները, վորոնք անհրաժեշտ են ամեն մի հասարակական աշխատողի համար: Մի՞թե այս բոլորն այսպես ազիտացիոն չեն ու

առաջնորդի: Ներս կմտնի գեղջկուհին և կվոգեոր-
վի:

Յես ժպտում էյի, ինձ մտում եր իսկական
աշխատանքի անցնել:

Մի անգամ ել նայեցի սենյակիս պատե-
րին, մի անգամ ել ինքս ինձ հաշիվ տվի սեն-
յակիս կարգավորման համար ու դուրս յեկա.
ուզում էյի ծանոթանալ գյուղին և հանդիպել
կուսակցական ընկերներին:

Գիտեք թե նոր մարդն ինչպես է լինում.
անվերջ չորս կողմս էյի նայում և արագ չէյի
քայլում. ինձ թնում եր, վոր ծանոթս կանչում
է, իմ անունն է տալիս... Հետ էյի նայում,
այն ինչ կրթութան թուխսը ճուտերով շրջա-
պատված գալիս եր իմ հետևից ու ծիծաղում
էյի ամենքից թաքուն, ինքս ինձ վրա:

Հենց վոր մի գեղջկուհու էյի հանդիպում,
վոնց վոր մեծ գյուտ արած աղաղակում էյի
յես իմ մեջ. «Սհա սա յե, սրա հետ պիտի աշ-
խատեմ»: Ժպտում էյի և ուզում հենց եզ ըո-
պէյին խնդրել, վոր գար ժողովի ու աշխա-
տանքն սկսել:

Հանդիպեցին յերկու ժպտերես գեղջկուհի-
ներ, վոր յերկար նայում էյին ինձ և ուզում մո-
տենալ, յես ել էյի ուզում մոտենալ, մենք մո-
տեցանք: Նրանք դարմանալի արագությամբ
գլխի ընկան ու հարցրին:

— Դու կին բաժին յես յեկել ..

Յես ժպտացի. յերևի գլխիս կարմիր թաշ-
կինակը հենց այդ եր ասուժ, և ինչ լավ եր,
վոր յես կապել եյի, թե չե կարող ե չնայեյին
ինձ վրա, յես ել անցնեյի ու այդպես շուտ
չսկսվեր մեր ծանոթությունը:

Մի անգամ գնացել եյի գյուղխորհուրդ և
այժմ ել կարող եյի գտնել, բայց դրանցից
հարցրի, վոր ցույց տան. յես ուզում եյի, վոր
նրանք անպայման ինձ ուղեկցեն: Նրանք ինձ
հետ յեկան մինչև գյուղխորհուրդը և այն փո-
ղոցներով, վոր մենք գնացինք, հանդիպած
գեղջկուհիներին նրանք աչքով եյին անուժ ու
յերևի իրենք՝ գեղջկուհիները հասկանում եյին
թե ով պիտի լինեմ:

Յես ուրախ եյի, չեյի ուզում բաժանվել
այդ յերկու գեղջկուհիներից, կարծես պիտի
բաժանվեյի սկսածս աշխատանքից—դրա հա-
մար խնդրեցի, վոր նրանք անպայման ինձ մոտ
գան:

Այդ որն իմ նախնական աշխատանքները
վերջացրի: Ծանոթացա մի քանի կուսակցական
ընկերների հետ, կոմսոմոլների հետ, մի փոքր
ել ծանոթացա գյուղին և մի որվա մեջ կար-
ծես ընտելացա: Արագ եյի քայլում, գործնա-
կան մտքեր եյին գալիս գլուխս, ինքը՝ աշխա-
տանքը կար, հարկավոր եր նրան դուրս հանել
խրճիթներից, անկյուններից, դրանք՝ գեղջկու-

հիներն եյին, իմ նոր բարեկամուհիները:

Գնացի սենյակս: Մտքումս նախապատրաստում եյի առաջին զրույցը կանանց հետ: Բավական դժվար եր. «Միջազգային այս բարդ պայմաններին պետք է գեղջկուհուն ծանոթացնել թե չե, նա պետք է իմանա, վոր ինքը յերկիրը պիտի պաշտպանի և միևնույն ժամանակ ռազմականանա».— այսպիսի մտքեր եյին գալիս ու կենտրոնանում զլիսումս, յես մեղավոր չեյի, ընդհանուր զրուծյունն եր այդպես: Ճիշտն ասած մի քիչ էլ յես դժվարացնում ու բարձրից եյի սկսել...

Յերեկոյան յեկան այն յերկու գեղջկուհիները, վորոնց հետ առաջին անգամ յես ծանոթացա. նրանց հետևից և ուրիշներն եյին գալիս, բարևում եյին և առանց քաշվելու նստում:

Յես մոտիկից, շատ մոտիկից նայում եյի նրանց աչքերի մեջ, հետևում եյի շարժումներին, ուզում եյի նրանց մեջ դռնել իմ և նրանց աշխատանքը, վորի մասին բավականաչափ մտածել եյի:

— Եստեղ ելի կին բաժին եր ասլրում,— ասեց նրանցից մեկը:

Ու յես առիթ ունեցա հիշելու, վոր առաջինը չեմ յես, վոր ինձանից առաջ աշխատանք է տարվել. յերբեմն մարդ բոլորովին մոռանում է այդ հանգամանքը: Հասկա. զրա համար էլ

կարծես բոլորն ել ինձ լավ ելին ճանաչում ու ծանոթ ելին սենյակիս բոլոր անկյուններին:

Նախ յես ուզում եյի նրանց հետ շատ մտա ու հասարակ լինել, վորովհետև առաջուց գիտեյի, վոր դյուզում աշխատողն իր վարմունքով, իր նիստ ու կացով պետք է նրանց գրավի ու շխարտնեցնի: Ծիծաղը դեմքիս սկսեցի.

— Դե, սիրելի գեղջկուհիներ, դուք արդեն գիտեք, թե կին բաժինն ինչ աշխատանքներ է տանում և մեր աշխատանքներին ել ծանոթ եք:

Բոլորովին մոռացել եյի նախասկես կազմած ծրագիրը և այժմ ուրիշ բան եյի ասում. յերևի այդպես եր հարկավոր և բացի այդ, հեշտ եր:

Հա, ընկեր կին բաժին,—ասեց նրանցից մեկը:

Յես նրան ընդհատեցի՝

— Յես ձեր հրահանգչուհին եմ, ասա ընկեր Աշխեն:

— Ընկեր Աշխեն,—շարունակեց նա—ես կին բաժինները թեզ-թեզ փոխվում են, գալիս են ու գնում: Հետո ելի թաղեն ա գալիս, ժողով ենք ունենում, պարապմունք են անում... Սա ել հիվանդանում ա ու ելի գնում... Թաղեն գալիս ա ու նրա հին պարապմունքն ա ասում, հիմի բու զրիցը տեսնենք...

Յես հանկարծակիի յեկա, վոնց վոր մեկը

վզկոթիս խփեց. յես կարծում եյի, վոր իսկի խոսել չգլխտեն, մինչդեռ նրանք ինձ հիշեցրին մի բան, վորի մասին յես յերբեք չեյի մտածել: Այժմ վոչ թե ծիծաղում եյի, այլ մտածում, թե ինչպիսի զրույցներ ունենալ, վոր նրանց համար հետաքրքիր ու կրկնված չլինեն:

— Այ, սրանից հետո յես յերկար կաշխատեմ եստեղ ձեզ հետ, — պատասխանեցի այն լեզվանի ու շատ յերիտասարդ գեղջկուհուն:

Յես նկատեցի, վոր նրանք իրար հետ փրսփսուում եյին: Վորոշեցի այդ յերեկո մտերմական զրույց ունենալ, ծանոթանալ նրանց հետ և ապա կպարզվեր իմ աշխատանքի ծրագիրը:

— Իսկ ձեր տղամարդիկը թողնում են ժողովի գալ:

— Առաջ դժվար եյին թողնում... — մեկն սկսեց, մյուսն ընդհատեց ու ինքը շարունակեց.

— Հիմի սովորել են, ամեն բան սովորելու վրա յա, ելի, հիմի մեր կեսոււրներն ել են կազդել:

— Այ մեր ընկեր Նարգոն, գալիս ա մեր կեսոււրների կուշտը, կողքներին նստում, հանաքներ անում, ծիծաղացնում ու մին ել տեսնում ենք՝ նանին ծիծաղը յերեսին ասեց. «Դնալով, համա թեզ կգաս» — ասեց մի ուրիշ գեղջկուհի, մյուսներից ավելի հասակավորը:

— Նարգո, ինչ անուն ա, եդ ո՞վ ա, —

հարցրի յես հետաքրքրությամբ:

— Նարգիզ եր, Նարգո յենք ասում, բա չես իմանում, կուսակցական ա, ինքն ել ժողով անող ա, մարդն ել կուսակցական ա:

* *
*

Մեր խոսակցությունն ընդհատվեց, յեկան ուրիշները. առանց հրավիրելու նստում եյին անկողնուս վրա. «Յերեկ հենց այսպես ել պիտի լինի», — մտածում եյի յես:

Նրանք շոշափում եյին շորերս, պելվում եյին դեմքիս, ուզում եյին ամբողջապես ինձ ճանաչել:

«Մտերմանալու համար մի՞թե հարկավոր չե, վոր կենսագրությունս, իմանան» — մտածում եյի յես: Սակայն ժամանակ չտվին ինձ մտածելու, իրենք հենց այնպիսի հարցեր եյին տալիս, վոր պարզվում եր կենսագրությունս:

Աշխույժ զրույց բացվեց, իրենք ինձ, յես իրենց հարցեր եյինք տալիս. յերբեմն այնպիսի հարցեր եյին տալիս, վոր ճիշտն ասած դժվարանում եյի պատասխանել:

Նրանցից մեկը կանգնեց, ուզում եր գնալ, մյուսներն ել կանգնեցին ու բոլորը միասին գնացին:

Այդ գիշերը՝ նոր տպավորություններով՝ յերկար ժամանակ չեյի կարողանում քնել, «Յերեխայի հետաքրքրություն ունեն մեր գեղջկու-

հիները, ինչքան հարցեր եյին տալիս, իսկ յես կարողանում եյի լրիւ ու հասկանալի պատասխանել: Մի՞թե հենց նրանց աչքերում չեյի տեսնում Սորհրդային իշխանութեան նվաճումները. իհարկե, հեղափոխութեանը նրանց ել ե նվաճել» — շնչում եյի յես, աչքերս հառած ցածրիկ առաստաղին:

Շուռ յեկա կողքի. աչքերս փակվում եյին.

«Իմ գեղջկուհիները... Իմ նոր աշխատանք...» Գեղջկուհիներն ինձ շրջապատած տեսնում եյին:

Յես տեղեկացա առավոտը: Առաջին անգամ պիտի մասնակցեյի գյուղական կոմբլիշի ժողովին:

Ժողովը դռնբաց եր, գյուղխորհրդի սենյակը լիքն եյին. յերևի մի տասը հոգի կլինեյին կուսակցականները, իսկ մնացածներն անկուսակցականներ եյին: Կային կոմսոմոլներ, կոմսոմոլիստ աղջիկներ, նույնպես մի քանի գեղջկուհիներ: Յես բնազդորեն նստեցի գեղջկուհիների կողքին, վորը նրանց ուրախացրեց ու իրար սեղմվելով ինձ տեղ արին:

Բջիջը լսելու յեր գյուղկոոպի աշխատանքների մասին. գեկուցելու յեր վարչութեան անգամը: Նախագահն իր տեղն անցավ ու ժողովը քացվեց:

Իմ ուշադրութեանը գրավեց նոր ներս

մանող, խոշոր կազմվածքով յերխաասարդ մի կին. հագնւած՝ ինչպես բոլոր գեղջկուհիները. սիրուն գեմք ուներ: Սակայն ինչո՞ւ յես այնպես յերկար եյի նայում նրան, գուցե նրա համար, վոր ուզում եյի և կարծես գտնում եյի վորոշ տարբերություն նրա ու մյուս գեղջկուհիների մեջ:

Սրա գլխի շորն ամուր եր կապված ու աչքերը չեյին ընկնում. սրա շարժումներն ավելի ազատ եյին, համարձակություն կար դիմադժերում և ավելի կազմակերպված նայվածք ուներ: Յերբ կողքից եյի նայում, լուրջ եր. յերբ ուղիղ աչքերի մեջ եյի նայում, կարծես ժպտում եր: Նա բարեկեց և նստեց առաջին շարքում:

— Նագոն, — փսփսացին կողքիս գեղջկուհիները:

«Յերեկ լսեցի նրա մասին, այսոր հանդիպեցի նրան» — մտածում եյի յես ու հանգստանում, ինքս ել չգիտեյի թե ինչու:

Յես աչքս չեյի հեռացնում նրանից, իսկ նա ինձ վրա իսկի չնայեց:

Բջիջը նոր եր ինձ համար, հազիվ թե նրան ծանոթանայի. իսկի կարգին չլսեցի կոոպերատիվի գեկուլցումը. մինչ մտածում եյի թե ինչու նարգոն ինձ չնկատեց, մի՞թե աննկատելի եյի, մյուս գեղջկուհիներն այնպես շուտ եյին ճանաչում...

Մեկ ել լսում եմ, վոր Նարգոն ե խոսում:
 — «Մեր կոոպերատիվը հնենց ել վոր լավ
 չի կանգնած. կուլակներ կան, վոր ելի կոոպե-
 րատիվը խառնում են: Ու մեր կոոպերատիվ
 վարչությունը վոնց վոր խաթր ա անում նրանց
 — ես մինը... Կոոպերատիվը գեղի աչքն ա,
 ընդուր վոր առնելն ու տալը նրա հետ ա, պետք
 ա աչքը հեշ չփակի. վոնց վոր թխսկան մերը
 չի, հնենց ել մեր կոոպերատիվը չորս կողմե-
 մերին պետք ա չքավորին ու միջակին հավաքի,
 վոր գրանք առնեն, տանեն.— են ժամանակը
 կասեմ, վոր կոոպերատիվը նպատակին ա աշ-
 խատում: Գեղացու ուժի համեմատ ապրանք
 բերեք, թե կտորը, թե ուտելիքը, ընդուր վոր
 գեղացին թանկ բան կարում չի առնի: Մին ել
 եմ ասում՝ պետք ա կոոպերատիվը ինքն իրան
 լավ հասկանա ու իմանա, թե ինչ թավուր դործ
 ա անում»:— Նա վերջացրեց ու նստեց:

Յես մտածում եյի նրա ասածների շուրջը,
 ուրիշներին չեյի լսում, վոր նույնպես խոսում
 եյին: Կարծես մեկը հարկադրում եր ինձ, վոր
 յես ել խոսեյի, բայց ի՞նչ, չե վոր Նարգոն ա-
 սեց: Յես գիտեյի, թե ընկեր Լենինն ինչ ե
 ասել կոոպերացիայի մասին, գիտեյի կոոպերա-
 ցիայի լողունգները, իսկ այդ միջոցին տատան-
 վում եյի խոսել:

«Լավ, մի ուրիշ անգամ», մտածեցի յես

ու շրթունքներս պինդ փակեցի:

Ամեն մեկը մի կարևոր խոսք եր ասում ու նստում:

— Մեր կոոպերատիվը շապկեղենի կտոր չունի:

— Շաքար ենք ուզում—մեզ պեսոկ են տալիս, մենք շաքար ենք բանեցնում,—ասեցին կողքիս գեղջկուհիներն ու նստեցին:

«Ինչ վոր ասում են սրանք՝ հասարակ բաներ են, յես դրանցից բարձր բաներ գիտեմ ու կարող եմ ասել»—մտածում էյի յես և սկսում հպարտանալ. յերբ նայեցի Նարգոյին, կարծես թե ասում եր.

«Քաղաքից ես յեկել, մի տեսնանք, խոսիր, քու դեկավարությունը»:

Յես ամաչում էյի, շատ էյի ամաչում, մանավանդ իմ մեջ մի փոքր ինտելիգենտական կասկածամտություն կար, և մի քիչ ավելի ինքնասեր էյի:

Ժողովից դուրս յեկանք, ուզում էյի Նարգոյի հետ խոսել, բայց նա շտապում եր ու ելի ինձ վրա չնայեց:

Յես պիտի կապ հաստատեմ ու մոտեցա.

— Ընկեր Նարգո, մեր կին բաժնի աշխատանքներին դուք ել կոգնեք, այ, շուտով պատգամավորական ժողովների վերընտրություններն են սկսվում, մենք միասին կաշխատենք,— ժլպ-

տացի, հենց միանգամից սկսեցի ու այնպես սովորական թվացին իմ ասածները, յես այդ զգացի:

Նա ծիծաղեց, յես սճսեցի հուզվել. մի՞թե ինձ վրա յե ծիծաղում, սակայն յես իրանից մի քիչ եմ յերիտասարդ ու յերեխա չեմ:

Նա խոսեց:

— Դու գիտես, վոր եստեղի կնանոցը պետք ա գոռով կապես աշխատանքներին, թե չե վոր իրանց թողաս, տեղներիցը չեն շարժվիլ: Դուգ ա, ժողովին կգան, կլսեն, համա գործն իրանք անելու չեն խառնվիլ: Դրա համար պետք ա գործը բովանդակ ըլի ու նյութ ունենա, վոր իրանք եզ իմանան ու մասնակցեն: Ախրը յես զբանցից եմ, յես գիտեմ, չե...—Նա այդ բոլորն ասեց վճռական ու համոզված ու դարձյալ ծիծաղում եր:

Այլևս նրա ծիծաղից յես չեյի նեղանում, յես ուզում եյի, վոր նա շարունակեր, խոսեր իմ աշխատանքից:

Ուրեմն, ընկեր Նարգո, դու ինձ կոպնես, գիտե՞ս, յես առաջին անգամն եմ եստեղ աշխատում:

Նա այդ գիտեր, հասկացել եր, ավելորդ եր իմ ասելը: Գլխով արեց:

— Արի գնանք իմ սենյակը, — խնդրեցի Նարգոյին:

— Եսոր չեմ կարող, մի ուրիշ անգամ, —
պատասխանեց նա, ապա նայեց ինձ, յերևի
հկատեց, վոր տխրեցի, ավելացրեց.

— Մի վախի, իրար հետ կաշխատենք, դու
հլամ թագա յես, անփորձ ես:

* * *

Տուն գնացի, թեյի պատրաստութուն եյի
տեսնում, բայց միևնույն ժամանակ չեյի մո-
ռանում նարգոյին:

Սենյակումս մենակ եյի ու պատերն ան-
գամ աղաղակում եյին. «Աշխատանք, աշխա-
տանք». յես սկսում եյի անհանգստանալ, նոր
յեռանդ եյի ստացել և ուզում եյի հատկապես
այդ աշխատանքը լավ կազմակերպել, վորպեսզի
կարողանայի հեգնողների բերանը փակել:

Հրահանգ ստացա, պիտի գնայի ուրիշ գյու-
ղեր, և այդպես մի շաբաթով բացակայեցի իմ
մշտական գյուղից:

Խոստովանում եմ, շատ եյի ջարդվում,
ապա շատ գյուղերում հիասթափվում եյի. կա-
նայք չեյին գալիս ժողովի, շատ տեղերում
ուղղակի չկարողացա նրանց հավաքել: Յեթե
գալիս եյին, իմ ասածները չեյին հասկանում,
հավատացնում եմ շատ պարզ եյի խոսում: Մա-
նավանդ քրտնում եյի, յերբ խոսում եյի, խո-
սում, իսկ իրանք սուս նստում եյին: Յես նրանց
անունները շուտ սովորում եյի, հենց իրանց

անուններով էյի կանչում, ուզում էյի, վոր իրանք ինձ հարցեր տան: Ի՞նչ էյին մտածում այդ կանայք, հենց միայն ինձ էյին նայում և իրար մեջ փսփում:

Շատ քիչ բան գլուխ յեկավ: Վորպես թե աշխատանքներս վերջացած համարելով՝ վերադարձա, սակայն յես բոլորովին գոհ չէյի իմ աշխատանքներից:

«Իզուր չեր, վոր ասում էյին՝ այդ աշխատանքն արդյունք չի տալիս, մի՞թե յես մեղավոր եմ, աշխատում եմ ծրագրված, յերևի հենց առաջուց այստեղ աշխատանք չի տարվել, դրա համար դժվար ե, ախրը ինչո՞ւ չեն աշխատել, ինչո՞ւ յեն աչքաթող արել»: Մտատանջվում էյի և միայն այդ ժամանակ եր, վոր հիշում էյի, թե ինձանից առաջ պետք ե վոր աշխատանք տարվեր:

Այնպես հոգնած ու փոշոտ էյի. արևն ևլ այրել եր յերեսս, յերբ նայեցի կոտրած հայելու մեջ իսկական գնչուհու էյի նմանվել:

Մաքրեցի վրայիս փոշին, լվացվեցի ու պառկեցի անկողնուս վրա:

«Թող իմանան, վոր շրջանում աշխատել այն ել կանանց մեջ, հեշտ չի. իսկ իրանք քաղաքում նստում են ու հրահանգներ գրում: Հիմա արի ու դրանց միջազգային այս բարդ դրությունը բացատրի, չե՞ վոր նրանք ել ձայն

ունենն, հալասար մարդիկ են, պիտի իմանան
թե չե»:

Տխրությունից սիրտս նեղվում եր. ձեռ-
քերս դրել եյի գլխիս տակ, վտաքերս խփում
եյի անկողնուս և յերեխայի պես թնկթնկում եյի:

Դուռս թրխկացրին. վեր թռա, հենց այդ-
պես ել ուզում եյի, վոր խանգարեյին իմ մտքե-
րը: Ներս մտավ Նարգոն, յես կրկնակի ուրա-
խացա:

— Հը', ընկեր Աշխեն, չեյիր յերևում, մի
յերկու անգամ յեկել եմ ու յետ դառել, — ասեց
նա ծիծաղելով:

Յես ուրախ եյի, պատերի նկարներն ել ու-
րախ եյին՝ իմ հյուրի համար:

— Յես գնացել եյի ուրիշ գյուղեր, — պա-
տասխանեցի Նարգոյին և խնդրեցի, վոր նստեր
անկողնուս վրա. նա չեր համաձայնում, բայց
յես շատ խնդրեցի:

Չե՞ վոր մարդ յերբ մտատանջություններ ե
ունենում, թեթևամտութեամբ՝ ցանկանում ե
մի մտիկ մարդու հայանել. մանավանդ կանայք
անպայման այդպես են:

— Ընկեր Նարգո, դու շատ ճիշտ եյիր ա-
ստում, մեր գեղացի կանայք ինչ զժվար են
հավաքվում ու հասկանում: Յես մի բան եմ ա-
սում, նրանք ուրիշ հարցեր են տալիս. մին ել
տեսար մեկն ասեց.

«Մենք չքավոր ենք, մեր կովը սատկեց, բա կառավարութունը փող չպետք է տա»: Մարդ ուղղակի շշմուժ է: Հենց ուզում եյին շուտ իրանց տները գնալ:

Նարգոն շատ հանգիստ լսում էր. կարծես ասում էր՝ այդ այնպես սովորական է ու դու միամիտ ես վրդովվում: Հանկարծ սրատասխանեց.

— Ընկեր Աշխեն, դու մեր գեղացի կանանց ըտենց մի հաշվի առնիլ, յես ասում եմ ըտենց սխալ ա. կհասկանան ու հասկանում են: Նրանց միաբը հլա դեռ խամ ա, դե հո միանգամից չպետք ա փոխվեն. յես վոր ասում եմ դժվար ա, հո չե՞մ ասում՝ թե բան չի դուրս գալ: Նրանց միջին են տեսակները կան, վոր տղամարդից ել գործքով են. մենակ պետք ա եդ տեսակներին ճարել ու առաջ գցել: Դու թագա յես, հլամ թագա յես, կծանոթվես:

Նարգոյի ուրախ ու համոզված տոնը յես մզեց զլխիցս այն, ինչ վոր մտածում եյի. նորից թարմ մտքեր արթնացան ու յես ել ուրախ նայեցի Նարգոյի աչքերի մեջ, ուզում եյի հարցնել. «Ասա, Նարգո, դու կարգացել ես Լենին, Մարքս»: Բայց չե՞ վոր չեր կարդացել, ինչո՞ւ հարցնեյի, ինչո՞ւ հիշեցնեյի, վոր նա կարդացած չեր. յես հետ կանգնեցի այդ մտքից:

Այժմ մի ուրիշ բան. յես ուզում եյի շատ

մտախկից ճանաչել նարգոյին: «Մ՞վ ե յեղել նարգոն», ուզում եյի խոսակցությունը փոխել. յերեկոն ել արամագրում եր մտերմական խոսակցության. «միթե՞ անվերջ պիտի խոսես ինք աշխատանքներից, իհարկե, չե. ինչո՞ւ չենք իրարից հարցնում՝ ո՞վ եմ յես, ո՞վ ե նա»:

— Մի քանի վայրկյան յերկուսս ել լուռ եյինք. նարգոն նայում եր պատերին ու ասեց.

— Մեր հրահանգչուհիների սենյակները, վոնց վոր իրար նման մի նկար նկարես՝ ըտենց են սարքի բերում. ես թախտն իսկ եստեղ եր նրա ժամանակը, ելի ըտենց նկարներ եր կըպցրել ու ելի ետքան գրքեր ուներ: Համա նրա կուշար յես մի անգամ եմ յեկել, հավանում չեյի. վոչ վոքի հավանում չեր ու իրա գործն ել չեր անում:

Անսպասելի կերպով հարցրի.

— Ընկեր նարգո, վո՞ր թվից ես կուսակցության անդամ:

— Յես կուսակցության մեջ եմ 25 թվից. դրանից առաջ ել, կոմսոմոլ եմ յեղել:

— Ինչի՞ յես մտ՞լ կուսակցության մեջ, — մեքենայորեն հարցրի յես ու հետո զգացի, վոր անտեղի հարց եր:

Մի թեթև ծիծաղելով, մի թեթև հանդիմանելով, նարգոն պատասխանեց.

— Են մարդը, վոր չիմացավ, թե ինքն ինչ

ա ու ինչի՞ համար ա կուսակցութեան մեջ մտել, եղ թավուր մարդին, ըլի կնիկ թե տղամարդ, տեսք ա կուսակցութունից չե, աշխարհքիցն ել գեն գցես, յես հլամ եսպես եմ կարծում:

Ահա թե ինչ պիտի իմանայի յես, վորի համար մի քիչ քիթս կախեցի:

Նայում են Նարգոյին... Գեղջկուհի յե, իսկական գեղջկուհի, բայց կուսակցական ե ու գիտակցութուն ունի: Յերբեմն յերեխայի պես մեղմ եր ու հանգիստ, յերբեմն ծալքեր եյին առաջանում ճակատին: Մտազբաղ նայում եր գետնին:

Մենակ մի բան ինձ գայրացնում եր, մինչև չեյի հարցնում, ինքը Նարգոն չեր խոսում:

Սկսում եյին յենթոյգրութուններ անել, վոր Նարգոն կամ չի սիրում մտերմանալ, կամ ինձ չի վստահանում:

— Ընկեր Նարգո, դու ամուսնացած ես:

— Նոր եմ մարդ ուզել,— պատասխանեց նա կարճ:

— Ձե՞ վոր դյուզերում աղջիկները շուտ են ամուսնանում, եղ ինչպէս ա, վոր դու նոր ես... — Չվերջացրի յես ու գոհ եյի, վոր խոսակցութեան ծայրը բացվում եր:

— Ուրեմն քո ասելն են ա, վոր յես շատ եմ մեծ, կարող ա եղպես երեվա, դու մեղավոր չես, իմ ապրուստն ա մեղավոր:

— Դու ջահել ես, շատ ջահել, բայց գյուղերում մի՛նչև 16—17 տարեկան՝ մարդի գնացած են լինում:

— Թե վոր իմ գլխին ել մի պատահմունք չգար, յես ել թեզ մարդ կանեյի, վոնց վոր մեր գեղացի շատ աղջկերքը, —ասեց նա ժպտալով ու հանդիստ:

— Եդ ի՛նչ պատահմունք եր, Նարգոն, յերևի շատ ես տանջվել, ես մեր կանայք, մանավանդ գյուղի կանայք, այգպես են:—Յես ուզում եյի այնպես խոսել, վոր Նարգոն տրամադրվեր յերկար խոսելու:

— Ուզում ես տանջանք ասա, ուզում ես ջահելություն ասա, կյանք եր, շատ ժամանակ ել չի վրայովը թռել, մտտիկ ա հա, շատ մտտիկ:

Յես ավելի հետաքրքրվեցի և ուզում եյի աղաղակել, խնդրել, վոր նա խոսեր եզ մտտիկ անցկացած որերից:

Արգեն մի՛նեյ եր, փոքրիկ ճրագը վառեցի, նա լուռ եր:

— Հիմա իսկի չեմ ցավում, համա են վախտը շատ ջահել եյի ու մտածողությունս՝ հուժ: Բախտ եր, թե ինչ եր... Սկսեց նա:

Յես ապշած նայեցի նրա յերեսին ու վրա բերի.

Դու բախտին հավատո՞ւմ ես:

— Համբերի, յես եզ բախտի հետ չեմ, բախտ

ուրիշ մտքով եմ ասում. այսինքն մեր ապրուստը, մեր ջահելությունն ու մարդիկը՝ մարդի համար բախտ են սարքում, դրան եմ յես բախտ ասում:

Յես ինձ նախատեցի իմ անհամբերության համար:

— Յես զես ոչովի իմ պատմությունն արած չեմ, իմ մարդին ել չեմ պատմել: Մին են, վոր դու կնիկարմատ ես, լավ կհասկանաս, մին ել երեվում ա՛ դու մարդի սրտի մտեցող ես, դրա համար ուզում եմ պատմել:

Նա մեջքով հենվել էր պատին, իսկ յես թիկն եյի տվել անկողնուս վրա ու տրամադրվել եյի լսելու, միայն անհանգստանում եյի նրա համար, վոր կարող եյին մեզ խանգարել:

— Են վախտը պուճուր եյի, շատ պուճուր, 13 տարեկան եյի, համա թեզ ել հասած աղջկատեսք եյի առնում: Հիմի վոր տեսնում ես, են վախտը՝ հինգ եսքան ջան ունեյի. ես կոներս բռնվում չեյին: Ասա կերածդ ել ի՛նչ եր, ցածաք հաց, ընդուր վոր մենք շատ չունեվոր եյինք: Համա յես առողջ եյի ու յերեսիցս նուան հատ եր կաթում, վճնց վոր մի պտտվող չարխ, սաղ որը գինջություն չունեյի. բաց ոզում, արելի տակ, վճրաեղից ասես, նարգոն եր ձեն տալիս: Իսկ մեր գեղացիքն ել, են վախտվա մտածմունքով, իմ անգինջության համար՝ «թո-

կից փախած» եյին կանչում,

Դե, վոր պուճուր եյի, խելքս ել խմոր եր՝
գեղ ու գեղականին լավ չեյի ճանաչում, աշխարհ-
քի բաները լավ չեյի հասկանում. հերս, վոր ու-
րիշի համար հունձ եր անում ու քիչ փող եր
ստանում, հենց գիտեյի թե աշխարհքի որենքն
ըտենց ա ու ըտենց ել կերթա, վոր մեր հարե-
վանի աղջիկը փոսնամանով ու շալ շորերով պի-
տի ման գա, իսկ յես՝ բորիկ ու ծակծկված շո-
րերով:

Համա շմոռանամ ասել, վոր յես իմ պու-
ճուր տեղովը՝ մեկ-մեկ նեղանում եյի ու աշ-
խարհքի որենքը չեյի հավանում: Ելի մոռանում
եյի եզ նեղությունը, ձենս զցում եյի գլուխս
ու կտուրից կտուր թռչում:

Ես վոր ասում եմ, են արնակեր կռիվների
խառը վախտերըն եր.— հորս կռիվ քշեցին, մնա-
ցինք յես, մերս ու կույր նանիս (հորս մերը):
Մի հատ ել պեծիկ ճակատով կով ունեյինք, ա-
մեն սր տանում եյի արածացնելու. վոտքերս
բորիկ, հագիս շորերը քծքծված՝ վոչ ցուրտ գի-
տեյի, վոչ վախենալ, վոչ ել սովածություն.—
բանջարն ու սինգրիկը հերիք եր՝ ենքան ու-
տում եյի: Մերս ուրիշի համար գործ եր անում,
յես ել եյի անում ու ապրում եյինք: Վոր ար-
տերը հնձում եյին ու տանում, յես ու մերս
գնում եյինք ընկնում հնձած տեղերն ու կենա-

կենտ մնացած հասկերը հավաքում ու փեշերով տուն բերում. նանս քոռեքոռ ձեռներումը տրորում եր ու ցորենը թափում: Նանս ծեր եր, շատ ծեր, ընդուր վոր արդեն կուրացել եր. համա ինքն իրա տարիքը չեր իմանում: Հարցնում էյի,— նանի, քանի՞ տարեկան ես. ասում եր,— հիսուն, իննասուն. յես փրթկում էյի, յես հաշվել գիտեյի.— ախր նանի, հիսունը վորտեղ, իննասունը վորտեղ, ասա հիսուն, վաթսուն: Նանս նեղանում եր ու ձեռն ընկած քարի կտորը շարտում քամակիցս. յես սիրում էյի նանիս շարացնել:

Հոկտեմբերի Մեծ Հեղափոխությունը, այսինքն բաղնիկական հեղափոխությունը, վոր Ռուսաստանում յեղավ՝ մեր սող գեղն իմացավ, յես ել իմացա, իմ նանն ել իմացավ: Ասում էյին, վոր ենտեղ կոխի չկա ու խաղաղություն ա, մենք ել ուրախացել էյինք ու ասում էյինք՝ հերս կովիցը կգա: Համա մեզ մոտ, դեռ հեղափոխությունը չկար, թուրք ու հայ իրար ջարդում էյին. իսկ Ռուսաստանումը հեղափոխությունն առաջ եր գնում, մենք իմանում էյինք:

Արև, աշխարհք, յես ել կենդան ջան. պուճուր էյի, համա թագա բաներով շատ էյին հետաքրքրվում: Յրեխանց համար եզ թավուր խաբարները՝ վոնց վոր հեքիաթ, նրա համար, վոր ըտենց բաներ չէյինք տեսել, ուզում էյինք,

վոր եղ հեքիաթը մեր գեղումն ել ըլի ու մենք
տեսնենք:

Մեր գեղումը սովածությունն եր ու աղքատությունն. իրար ձեռքից հացը փախցնում եյինք, հացի վշրանքի համար իրար քիթ ու բերան եյինք ջարդում: Ելի երեխեքն արսըզ են լինում. վոր իմանում եյինք թե բոլշևիկները գալիս են՝ թռչում եյինք ու սովորած փորճերիս զիլ յերգում.—

Բայշևիկը գալիս ան,

Դռան տակին տալիս ան...

Յեզոր քյոխվեն փախչում ան,

Աշխարհքը կանաչում ա...

Ձե, եղպես չի,—մեջ եր ընկնում մի ուրիշ
յերեխա ու ինքը յերգում—

Բայշևիկ ջան, բայշևիկ,

Հորս կովից յետ բեր,

Ինձ հաց տուր ու մի շապիկ...

Վրա յեր ընկնում մի ուրիշ յերեխա, խփում
եր այդ լղարիկ յերեխի գլխին ու ինքը գոռում.

— Կարմիր պոպոզ բայշևիկ

Մենք չունենք հող՝

Ու գարու հատիկ—

Կարմիր պոպոզ բոլշևիկ...

Պետք ե իմանաս, վոր գեղի երեխեքն ա-
վելի շատ բան են իմանում, բան թե մեծերը,
ըտենց ա, գեղի երեխեն աչքաբաց ա:

Յերգում եյինք՝ բեզարում, հետո ել նըստում պատի տակ, կամ թե չե մարաքի կողքին ու գրույց անում.

— Տեսնես բալշիկն ի՞նչ թավուր ա:
Յես ասում եյի.—

— Կարմիր պոզեր ունի...

Մեկելը թե՛

— Կարմիր կատար ունի...

Ձոռ եյինք տալիս գլխներին ու հեքիաթի պես յերկար խոսում:

Մին ել մեզանից մեծն ու ավելի հասկացողը բամփում ե գլխներին.

— Գարի ուտողներ, ի՞նչ եք շատ դուրս տալիս. նրանք ել մեզ պես մարդիկ են, մենակ ուրիշ իշխանություն են:

Նա վոր եդ ասում եր, կռիվ եր ընկնում մեր մեջ. յես իմանում եյի, վոր վերջում պետք ա տուր ու դժփոց լինի, փախչում եյի մեր տուն:

Եդ փիս ժամանակները, վոր հաց ել չեր ճարվում ուտելու, մերս հիվանդացավ, տեղի տակն ընկավ: Նանիս աչքերն ել կուրացած, բան չեր կարում անի. յես մնացի տան կառավարողը: Կովը տանում եյի արածացնում, կերակուր եյի յեփում, բոլոր գործերը յես եյի անում: Կովի կաթը խմացնում եյի մորս, յես ու նանիս աթարի պես սև հաց եյինք կրծում:

Իսկի չեմ մոռանում, վոնց վոր աչքիս առաջ, մեր հարևանի յերեխերքը՝ յերկու հաս իրար թայ, սովածութեան պատճառով հանդումը կանաչ եյին կերել, — թունավոր եր յեղել, յերկուսն ել մեռան, իսկի չեմ մոռանում, իրար հետ շատ եյինք խաղացել:

Մերս հիվանդ եր ու հիվանդ, չեր լավանում, մի որ ել սրտով սինդրիկ ուզեց: Են սհաթը վազեցի հանդն ու ճաշվանից մինչև իրիկունս գոգս լցրի, տուն եյի գալիս:

Աչքերս փակել եյի, ասում եյի մին, յերկու իրեք... — Ըտենց խաղալով եյի գալիս, ենքան վոր գինջութուն չունեյի:

Մեկը թեվիցս ձգեց, աչքերս բացեցի ու մտիկ արի, վոր հարուստ Ակոբի տղեն եր, ինքը յեքա մարդ, բեխով, մորուքով, ցցվել եր իմ ճամբին: Մտիկ եմ անում՝ աչքիս փիսն ա թվում, նա ել ինձ եր մտիկ տալիս, վոնց վոր շունն արնոտ մսին:

Տեսնեմ դունչը մոտեցրեց, ասեցի մարդ ա, ո՞վ գիտի, բան ա ասում. այ, հիմի վոր հիշում եմ, ջանս սարսափոտում ա:

— Աբի կանաչի տամ տար, մորդ սիրտը կուզի, — ասեց նա ու տարավ իրենց բոստանը:

Յես ուրախացա, ասացի ինչ լավ քեռի յա:

Տեսնեմ ձեռքերով տորոբում ա գոշս, հետքեխերը քսում ա յերեսիս... յես ել ասում եմ՝

ինչիցն ա ինձ եսքան սիրում. ինչ գիտելի, երեխի, կնկա տեր մարդ եր, յես ել պուճուր աղջիկ էյի:

Վոր ուզեց փիս-փիս բաներ անել, խելքակտրուկ դառա. դոգս բռնած էյի, բաց թողի, մորս սինդրիկը թափվեց... Դրա թեմն ընենց կծեցի, վոր թիլացավ ու յես մարդերը տրորելով փախա:

Մինչև եդ որը, վոչնչից չէյի վախում, եդ որվանից մարդկանցից վախում էյի:

Տուն գնացի, քիչ ա մնում լաց լինեմ ու մորս, նանիս բան չեմ ասում և եդպես ել շասեցի:

Մորս խափեցի, թե սաղ հանդը քանդեցի՝ սինդրիկ չկար, մերս անբաց ու յերեսը շուռ տվեց, իսկի չեմ մոռանում:

Եդ որն ընկերներիս մոտ չգնացի խաղալու, մեր դռան տակին նստեցի ու սուս լաց էյի ըլում, մին սրտիս նեղությունից, փիս մարդի արարքի վրա, մին ել, վոր մորս սրտի ուզածն անկատար մնաց:

Յես հո մեղավոր չէյի, մտքումս ասում էյի՝ «վոնց վոր ըլի եդ Ակոբի աղի գլխին մի ոյին կբերեմ»: Յես ասում էյի, հանաք չիմասաս ու պետք ա անէյի:

Են առավոտը մերս մեռավ. լես ու նանիս ենքան լավ ելանք, յես մտքումս ասում էյի-

«Վեր մայրիկս սինդրիկն ուտեր, կլավանար», դրա համար վոնց վոր են մարդն եր մորս սպանել...

Մեր աղքատ գյուղացիներից յեկան, հորս հավասար մարդիկ, իսկ Սոնայի հերը չեկավմորս թաղեցին:

Դրանից հետո Սոնային շատ եյի ասում ու ջրի գալիս նրա կուժը կոտրում եյի:

Եդ ժամանակներում մեր գեղումը մարդասպանություն շատ եր լինում. վոր պակասություն եր ու ապրելը շատ դժվար եր՝ մեծ ու պստիկ իրար հետ թշնամություն եյին անում: Տղեն մորը, քվորը տանից գուրս եր գցում: Մեծ գեղացիքն իրարից տավար եյին գողանում, իսկ փոքր երեխերքը՝ հավ ու ճուտ: Մեր Պեծիկին պահապան եյի միշտ, բերում եյի իմ ու նանի կողքին կապում:

Դաշնակցության մարդիկը աղջիկ եյին փախցնում, ճամբա գնալը հեշտ չեր, թալան եր լինում, սպանություն:

Ելի յես իմ ընկերներին ու խաղերը չեյի մոռանում, ձեն եյի տալիս, ձեն եյի առնում. թռչում եյինք գեղականների մեջ ու խաբարներ եյինք իմանում: Մեր խաղի ժամանակ մեծերի ասածներն ել յետ ասում եյինք, իսկ մեծերը հենց գիտեյին՝ իրենց իմացածները մենք չգիտենք:

Ել առաջվա միամիտը չեյինք, հիմի յես եյի

հասկանում, ուրիշ երեխերքն ել, վոր բայլշեիկ-
ները գան՝ ուրիշ թավուր ենք տպրելու:

Ձեմ մոռանում, պուճուր Պողոսն ասում եր՝

— Ով տասը հատ կոճի ունի, մենակ իրա-
նը չի, պետք ա բոլորիս համբարքով հավասար
բաժանի, ու կոճի ունեցողն ու նա իրար հետ
կովում եյին:

Յես ուրախանում եյի, վորովհետև մենակ
մի կով ունեյինք, են ել մեզ կհասներ, դեռ նա-
նիս բաժին չկար:

Բոլորս չքավորի յերեխաներ եյինք. հարու-
ստի յերեխաները չեյին խառնվում մեզ. առաջ-
ներում նրանք ել եյին մեզ հետ խաղում, բայց
եղ ժամանակ ջոկնվել եյին:

Ձեմ ուզում յերկարի, շատ բան կա ասելու,
տեղն ու տեղն ինչ վոր միտս ա գալիս, են եմ
ասում, չեմ ուզում յերկարի:

* *

Գյուղացիները գես-գեն խլրտում եյին ու
ինչ վոր մի բանի սպասում, մենք ել հետները:
Բայլշեիկության գալու որերն եյին: Հին կա-
ռավարությունն ինքը չկարողացավ կառավարի,
փախչում եր:

Յես ասում եյի, — ախ, յերանի շուտ գան,
հիմի արդեն դիտեյի, վոր նրանք իսկական մար-
դիկ են, մենակ աշխարհքի հին կարգերը փոխում
են: Են կարգերը, վոր յես մի բանի տարի ա-

ուաջ կարծում եյի մշտական են ու անփոփոխ, եղ ժամանակ արդեն յերկու տարեկանն ել զիտեր, վոր անփոփոխ չեն. յես աչքարաց եյի, ավելի թեզ իմացա, դեռ նանիս ել սլատմեցի, նա յեր դժար հասկանում: Բայց դեռ չեյի մտածում՝ նանս չհասկանար ել կլիներ, վորովհետև յես վոր կողմը լինեյի, նա ել իմ կողմը կլիներ, յես եյի նրա պաշտպանողը:

Սարար ընկավ գեղը, թե գեղումը երկու հատ բալշէփիկներ են յեկել... Գեղացիք գնում եյին տեսնելու, մենք ել գնացինք:

— Դրանք մեր գեղի զինվոր գնացած տըղերքն եյին. շինելներ ունեյին հագներին ու յերեսները գեղնած, մազոտ. մենք յերեսեքս մոտենում եյինք նրանց, շինելներին ձեռք տալիս և ուզում հասկանալ, թե ինչ ե բալշէփիկը. ասում եյին, դրանք գեղացոց պատրաստում եյին. դե յես եղքան չեյի կարող հասկանալ:

Եղ ժամանակ, վոր մեծ ու պուճուր սպասում եյինք, Սկորի տղեն ինքը գահնակցական եր. տանը պահ եր մտել, գենքը ձեռքին, վոր հետո բալշէփիկ սպանի. վոր յես իմացա, են սհաթը գնացի իմաց տամ են շինելավոր զինվորականին: Մին ել տեսնեմ, վոր թագա իշխանութունը բարձրացել ա, ու առաջին մարդիկը, վոր յեկան ժողով արին, յես հենց նրանց կողքին եյի կանգնած: Նրանք մեզ հասկացրին, թե

ինչ տեսակ իշխանութիուն ա, հողի գեկրեալի մասին խոսեցին, խաղաղության գեկրեալի մասին խոսեցին: Են շինելավոր մեր գեղացի տղերքն ել խոսեցին ու իմացանք, վոր գրուստ բալշեիկ եյին: Մտքուծս պահում եյի ու իսկի չմոռացա նրանց ասածները: Շինելավոր տղի թեից քաշեցի ու հայտնեցի Ակորբի տղի մասին:

— Այ ընկեր, նա գաշնակցական ա, գենք ունի և ուզում ա բալշեիկ սպանի, համ ել աղջիկ ա փչացնում...

Ձեր անցել մի քանի ժամ՝ տրաքոցներ լսեցինք...

Փռվել եր Ակորբի տղեն ու մի քանի ուրիշ գաշնակցության մարդիկ. ել գրանից ավել աշխարհքումը վճեց ուրախանայի:

Իսկի չեմ մոռանում եգ զինվորական բալշե-վիկ տղերանցը... Են ժամանակ նրանց հրացանը մեծ գործ եր տեսնում: Նրանցից մեկը մեռավ... ափսոս, շատ ափսոս, կովոզ տղա յեր, յես նրա կոներին մատաղ, նա փոեց Ակորբի տղին. են մեկն ել ասում են հիմի Մոսկվա յա: Ինչքան ժողով ու միտինգ եր լինում. յես ենտեղ եյի լինում, վոր նանիս կողքին նստեյի՝ ինչ պիտի անեյի. նանս ինքն եր ասում, — գնա խաբարներ իմացի ու ինձ պատմի:

Հերս չեկավ ու չեկավ, նանս շատ եր մըղկտում. մի որ ել ինձ զրկեց, թե գնա եգ եկող-

ներկից հարցրա, բալբի տեսած լինեն հորդ, բալբի տեղն իմանան:

Իմ խելքը դրանից բան չկտրեց, մտքումս ծիծաղեցի, առացի. «Վճրտեղից պիտի ճանաչեն հորս». չհարցրի. նանխա խարեցի՝ թե չեն տեսել, դեռ ելի պիտի սպասենք: Ասում եմ, վոր իմ հերը յես դար, նա ել բալշնիկ դարձած կլիներ:

Մենք յերեխեքս գիտեյինք, հենց վոր միտինգ եր լինում, դրոշակ ել պիտի լիներ: Մենք ել շատ եյինք սիրում եդ կարմիր, ֆրֆուան դրոշակները. վազում եյինք, Սորհրդային իշխանության հետ մենք բոյ եյինք քաշել ու մեծացել, ել մանրունք չեյինք:

Մի անգամ մի մեծ մարդ եր դրոշակը բռնել, մոտեցա նրան, խնդրեցի վոր ինձ տար, յես պահեմ. նա մտիկ արեց աչքերիս, ծիծաղեց ու դրոշակը տվեց:

Աշխարհի յերեսին եղքան հպարտ չեյի յեղել, ինչ եդ որը. իսկի ընկերներիս յերեսին չեյի ծիծաղում, լուրջ կանգնել եյի՝ դրոշակը բռնած ու լսում եյի խոսողներին: Ընկերներս իրանքն ել եյին ուղում բռնել, համա գժվել եյի, ո՞վ կտար, հո խաղալիք չեր, իշխանության դրոշակ եր, չե՛:

Տուն յեկա նանխա պատմեցի, պատմեցի: Նանս ասում եր.

— Բա խի՞ չեյիր խնդրում, վոր մենք յեթիմ ենք, մի նան ունիմ քոռ ա, ապրուստ չունենք ու եդ մեծավորներն իրանք կոգնեն:

Պատասխանում եյի.

— Նանի, մեծավոր չեն, ել յետ մեր գեղացիներիցն են, չքավորներիցն են. նանս նեղանում եր ու գժար հասկանում:

Ասում եր —

— Ախր չքավորը կառավարող կլինի՞, դու յերեխա յես, հասկացել չես:

— Յես ել ի՞նչ անեյի, աչքերը չեյին տեսնում, վոր տանեյի աչքերովը տեսներ:

Ասում եր գնա, ցորեն ուղի...

Յես ել ստածում եյի, թե վո՞նց կլի բտենց ատել, ու ինչքան վոր նանս բան եր ասում՝ ա-կանջիս յետեն եյի գցում:

*
* * *

Առաջին անգամ, վոր կոմսոմոլը կազմվեց, աղջիկ մենակ յես եյի գրվել, հետո կամաց-կամաց ուրիշներն ել գրվեցին:

Են վախար դյուղացիք կոմսոմոլին ուրիշ աչքով եյին մտիկ տալիս ու իրանց աղերանցը, աղջիկներին չեյին թողնում՝ կոմսոմոլ գրվեն: Յես վոչ հեր ունեյի, վոչ պահող՝ յես իմ գլխի տերն եյի, իմ խելքովն եյի շարժվում: Հերս չքավոր եր յեղել, յես ել չքավոր եյի, իսկ մեր իշխանությունն ել չքավորությանն եր, յես ել

մեր իշխանութիան հետ եյի, վոնց վոր ուրիշ շատ գեղացիներ:

Յե՛վ ուրիշի համար աշխատանք եյի ա- նում, թե չե ինչո՞վ պիտի ապրեյինք և կոմ- սոմոլ եյի:

Ուրախ եյի, վոր Սոնիկի հերը շատ եր խեղճացել. յես ել Սոնիկին ըսենց վերեկց եյի մտիկ տալիս ու վագու՛մ ժողովի, իսկ նա հենց միալար տանն եր նստում:

Կրծքներիս կամ կարմիր կտոր, կամ կար- միր թուղթ եյինք կպցնում. կոմսոմոլ եյինք, հո հասարակ բան չե՛ր, իշխանութիան ոգնականն եյինք:

Մի քիչ լուրջացել եյի, յերեխանց քամա- կից չեյի վագում, բայց ելի շատ յերեխու- թյուններ ունեյի:

Մեր կոմսոմոլ տղերքը լավն եյին, բայց մի անգամ սիրաս ահ եր ընկել, ենքան չեյի մոտիկանում նրանց:

Հոտաղ Հովանն ինձանից հետո կոմսոմոլ մը- տավ. նա թաղա յեր ու մենք սաղ թաղա եյինք:

Ինչի՞ համար Հովանի անունը տվի, վորով- հետևեալ ետեղից իմ պատմությունը նրա հետ ա կասկովում:

Նարգոն մի փոքր հանգստացավ, յես լուռ եյի, չեյի ուզում վո՛չ մի շշուկով ընդհատել

պատմութեան կապը:—Նա շարունակեց.

Մի իրիկնասպահին, մեծ վեղբոյից Պեծիկին ջրում եյի: Հյուսերս հավաքել եյի մի վարդազյուն աղլուխի մեջ ու պոչն ել կախ եյի գցել. յես ինձ իսկի չեյի հավանում, ինչի՞ նման եյի վոր: . . . Ջանս առողջ եր, յերեսս կարմիր, համա շարժմունքներս կոպիտ ելին ու հագուստեղենս մաշված:

Կովս մզգալով ջուրը ծծում եր, իսկ յես բորիկ վոտներս թփթփացնում եյի գեսնին. վեղբոն ել կովի դնչի տակ դուզ չեյի բռնում, փախցնում եյի ու ելի մտեցնում դնչին, ենքան վոր անդինջ եյի:

Յես պեծիկին շատ յեի սիրում, նրա համար, վոր մորս կովն եր, համ մեզ կաթ եր տալիս, համ ել ճակատը պեծիկ սիրուն եր: Նրա հետ խաղում եյի, հանաքներ անում.

— Պեծիկ ջան, անկուշտ ջան, ենքան խմի, վորդ տողի, —ասում եյի ու նրա պես շրթուքներս չաչպացնում:

Մեկ ել վեղբոն առվից լցրի ու բերեցի, կովի դնչի տակ բռնեցի. Պեծիկն ել չեր ծծում, կշտացել եր ու դունչը քսում ձեռներին. յես ենքան եյի ուրախանում, իմ պատկերը տեսնում եյի Պեծիկի աչքերի մեջ, լեզուս եյի հանում, լեզուս եր յերևում, իսկական հայելի յեր Պեծիկի աչքերը:

Հանկարծ մինը կպավ քամակիս, — յես մտածեցի՝ «սա շնությունն ա, սա փիս բանն ա» ու յես դարձա վեղբոյով ջուրը շուռ տալի գլխին. ինձ ի՞նչ, ով ուզումա լիներ, վեղբոն ցած դրեցի ու փախա, հարեանի դարմանի մարագը մտա:

Իռան ճեղքից մտիկ եմ տալիս, տեսնեմ Հովանն ա, վոչխարները կանգնել են, ինքը թրջված դես ու դենն ա պտտվում. յես ծիծաղում եմ: Փափախը թափ տվեց, հերսիցը վերցրեց վեղբոն ու կովիս մեջքին խփում ա, կովը բառաչում եր. վոնց վոր մերս լիներ կանչելիս, սիրտս չգիտացավ. դարմանի մեջ յեղան կար, վերցրի ու դուրս յեկա, կամաց քամակի կողմից հասա, թիկունքին մին, յերկու յեղանով դադեցի, ել յետ յեղանը գցեցի ու փախա:

Հիմի յեմ իմանում, իմ արածն ել մի բան չեր, ի՞նչ անեմ, են ժամանակվա հասկացողությունս ու բնավորությունս այնպես եր: Հովանն ել եր ջահել, յես ել...

Չիմացա վոնց հավաքվեցին, ի՞նչ խոսեցին գեղացիք ու Հովանն ի՞նչ աչքով պիտի նայեր ինձ:

Թփթփացնելով տուն ընկա, նանս վեր թռավ, նա շատ լավ լսում եր:

— Նարգո՞, աղջի եդ դո՞ւ յես, — բղավեց, — աղջի, ել յետ ո՞ւմ կուժն ես կտարել, խի՞ յես հեթեթում:

— Չե, նա՞նի, արխային կաց, Պեծիկին ջուր
եյի խմացնում...

— Կերավ, լավ կերավ, դե թող գնա, թըրջ-
ված մուկ դառնա, — ասում էյի բարձրածայն,
մոռանալով, վոր նանս լսում եր:

Աղջի նարգո, եդ ո՞ւմ հեա ես խոսում, —
ասում եր նանս, պատերը բռնելով:

— Թող իմանա, նարգոն իրան ասածներից
չի, շատ ել թե կոմսոմոլ ենք, թող իբա հալին
մ'նա...

Նանս յերեսը կծիկի պես դարձրեց.

— Աման, աղջի ջան, բեզ հետ մի բան ա
պատահել, լսերս դուրս յեկածին խի՞ յես մոր-
թում, — մղկտաց նա:

Խեղճս յեկավ, մի ուրիշ բան հնարեցի,
վոր նրան հանգստացնեմ:

— Նանի ջան, Սոնեն ինձ ասում եր յեթիմ
ես մնացել հորից — մորից ու յեթիմների կոմսոմոլ
ես դառել: Յես մի լավ ջուղաբ տվի, լաց լինելով
գնաց:

— Վայ, գետինը մանեն դըանք, իրանք ել
յեթիմ մնան, ինձ պես պատե պատ կպչեն...

Նանս ուրիշ գենք չուներ, անեծքներով եր
սիրտը հովացնում. սկսեց մըմնջալով լաց լինել:
Յես կարծում էյի, թե կգինջանա: Մտիկ էյի
տալիս նանիս աչքերին ու չէյի իմանում, թե
վո՞նց եր լաց լինում, մենակ յերեսը փոքրանում

եր ու կծիկի պես դառնում:

Տեղս մտա. նանխս ծոցին էյի քնում. հա-
մա քունս չեր տանում. մեկ ծիծաղս եր պըր-
ծնում թըջված Հովանի վրա, մեկ ել նեղանում
էյի, շատ էյի նեղանում, թե ինձ վրա, թե նրա
վրա:

Դրուստ վոր յերեխա էյի. մի քանի ժամա-
նակ կոմսոմոլի ժողովներին չէյի գնում, խոս-
վել էյի Հովանից ու նրանցից:

Իրա թըջվելու մասին Հովանը վոչ վոքի
չեր ասել, իսկ յես հենց գիտեյի ամենքին աս-
սել ա: Թե Հովանը հանաք եր արել, յես՝ լուրջ
և ուրիշ բան էյի հասկացել:

Մի որ ել միտք արեցի ու մի լավ ծիծա-
ղեցի՝ թե Հովանից եմ խոսով, հո կոմսոմոլից
ել չեմ խոսով ու գնացի ժողովի:

Պետքա ասեմ, վոր կոմսոմոլներս գեղի հա-
մար գործ էյինք անում:

Մի որ ելի հավաքվեցինք բահերով, քլունգ-
ներով—մի մեծ արխ պիտի փորեյինք:

Իդավելով, յերգելով, դրոշակներով գնա-
ցինք: Շատ յեռանդոտ էյինք, յես տղերանցից
հետ չէյի մնում, ենքան ուժով էյի, մեկ քլու-
գով էյի քանդում, մեկ ել բահով հողը գուրս
էյի տալիս. է, մի յերկար շարքով եղպես աշ-
խատում էյինք. վորը բեղարում եր, նստում,
վորն ել մեկնվել եր՝ քնում, յես ծիծաղում

եյի ու բարկացնում.

—Թ'ամբալ, թիլ կոմսոմոլ, ամսթ ամսթ:

Մի կոմսոմոլից են կողմը Հովանն եր քանդում. նա ել իսկի չբեղարեց: Շուտ-շուտ կուանում եր ու ծիծաղելով ինձ մտիկ տալիս, յես ել եյի կուանում, մտիկ եյի տալիս, բայց խեթում. նա ծիծաղում եր՝ սիրտը լավ, յես խեթում եյի՝ սիրտս չար... Նա մոռացել եր, յես չեյի մոռացել. եղպես եր յերեվում: Վոր տուն եյինք գնում՝ իմ բահն ուղեց ինքը վերցնել. յես բրթեցի նրան ու առաջ ընկա:

Հիմի յեմ զարմանում—ինչի՞ եյի ենպես. նա կոմսոմոլ եր, յես ել կոմսոմոլ եյի, նա ձշխատանք անող եր, յես ել եյի անող, գեռ մի բան նա ինձանից ավել եր, վոր վատությունը մտքում չեր պահում:

Յես չեյի իմանում, Հովանն ինձ շատ եր սիրում, վոր քնում եր կամ վեր կենում՝ յես եյի միտը գալիս:

Են ժամանակ իսկի չեյի իմանում, թե սիրելն ի՞նչ թավուր բանա: Քանի՞ անգամ Հովանը ճամբին պատահել ա ինձ, սագերիցս ա ձիգ արվել, խնդրել՝ արի քեզ բան եմ ասում: Յես իմ ասածի եյի, են սահաթը փախչում եյի: Շատ վոր զոռեր, ինձանում շատ չկար, ումնից եյի վախում, քթին կտայի:

Ինքն ուժով տղա յեր, վոր ուզենար՝ ինձ
կհաղթեր, բայց չեր ուզում, ձենը կտրած գնում
եր:

Մի որ աչքովս ընկավ շեմքից. Հովանի մերը
նանիս կողքին նստած էր: Ներս չգնացի, դռն
քամակին պատրաստվեցի ու սկանջ եմ դրել:

Հովանի մերը՝ սիրաբ բարի, խեղճ կնիկ էր.
յերեսը վոնց վոր պուճուր կուլիկի յերես:

— Այ հոբիր (նանիս հոբիր էր ասում), հե-
րիք չի՞, քու թոռն իմ տղին վառեց, — ասում էր,
ձեռքը քսում նանիս ծնկին, — հիմի յել հո են
հին վախտերքը չի՞, վոր Ասլի-Քյարամի պատ-
մությունը դառնա. հիմիկվա ջահելությունն եզ
անում չի, ետոր սիրեց, եզուց պետքամ իրար
ուզեն: Եղպես ել լավ ա, բա ի՞նչ, թե չե, մեր
ժամանակներում տղա ու աղջիկ մոմի պես հալ-
վում էին: Նարդոն հասած աղջիկ ա, մարդի
գնալու ժամանակն ա, տուր իմ Հովանին: Թե
ասեմ դուք հարուստ եք, մենք աղքատ՝ ըտենց
չի. ինչքան դուք ունեք, ենքան ել մենք ունենք:
Իմ Հովանը դաթի կոմսոմոլ ա, պատիվ ունի,
աշխարհքի յետնյալը չի, վոր ասեմ հա, գոռով
պիտի աղջիկ ճարենք:

— Իշխանավոր ա, — հարցրեց նանս:

Հովանի մայրը ծանր ու բարակ նանիս խոս-
քը կարեց.

— Առաջավոր ա, ելի, վոնց վոր ես թա-

վուր կարգերումը պետք աս լինեն, իմ Հովանն
եւ սրանց գաղափարովն աս գնում: Դուզ աս,
հոտաղ աս, համա վոր հիմի դրանց պատիւն աս
շատ: Յես ի՞նչ անեմ, դո՛ւ ինչ անես, աշխար-
քի բան աս, հիմա յեւ թող մեր յերեխեքն ու-
րախանան:

—Նանս նոր կարգերից քիչ եր հասկա-
նում, ինչքան եւ վոր գիտեր՝ յես եյի
պատմել. իսկ Հովանի մայրը ջահել եր ու աչ-
քաբաց:

—Հանձ, —յերկարացրեց նանս ու մտա-
ծում եր, — հալբաթ ըտենց աս, ելի, վոր ասում
ես: Յես ի՞նչ անեմ, թե Նարգոն կուզի, թող
առնի. իր աչքը գիտի ու իրա սիրտը:

—Նանի, նանի, դու լավն ես, քեզ շատ եմ
սիրում, — փսփսում եյի յես դռան հետեից.
Նրանք չեյին լսում: Յերբ նա այսպես ասեց,
յես ուզում եյի նրա կույր աչքերը լիզել:

Նա շերունակեց.

—Հն, ես պետք աս իմանաք, վոր ինձ պա-
հոզն ըսոր-ըսոր Նարգոն աս, թե վոր մերժի,
վայ թե շատն իմ խաթեր մերժի:

Նանիս վերջին խոսքերից քիչ եր մնում
լաց լինեյի, ու չհամբերեցի, ներս մտա, վորպես
Հովանի մորիցը նեղացած՝ յերեսս շուռ տվի ու
կանգնեցի:

Հովանի մայրը, յերբ ինձ տեսավ, ուրա-

խացավ:

— Աղջի ջան, Նարգիզ ջան, մի բանից ելա
յետ չես ընկնի, յես ամեն դործը կանեմ, դուք
ձեր քեֆովը կերթաք... արի դու Հովանին ուզի:

— Հա, բարով ես յեկեկ, քու Հովանին ու-
զեմ, են անամոթին, վոր ճամբեն դուզ չի
գնում, խալխի աղջիկներին ա ձեռք պցում,—
պատասխանեցի յես կոշտ ու կոպիտ: Հիմի յեմ
իմանում:

— Աղջի ջան, ջահելութուն ա, ընկերու-
թուն ա, դու հո պակաս չե՞ս մնում:

— Ինչի՞ պիտի պակաս մնամ,— վրա տվի
կատաղած:

Նա շարունակեց.—

— Յես զարմանում եմ, դուք մի թավուր
տեղ եք գնում, իրար հետ ժողովք եք նստում
ու իրար հասկանում չեք: Հովանը վոր փիս
տղա ըլեր, կոմսոմոլ չեր դառնալ:

— Պահ, մեծ բան ա,— տնազ արի յես ու
քիթս տնկեցի,— հենց գիտես ես իշխանութուն-
նը մենակ Հովանինն ա՞, նրա գլուխը գիտենա:

Կծու-կծու խոսքեր շարտեցի. մնաց սուս՝
տեղում նստած:

Ինչպես յերևում եր՝ նանիս համբերու-
թունը հատավ, վրես բղավեց.

— Աղջի Նարգո՛, ծակծկվես դու, աղջիկ ես,
ձենդ մի բիչ ցածն արա, մի ասիլ թե նանիս

աչքերը քոռ են, հո քառ ել չե՛մ: Իմանում եմ,
թե ի՞նչ թափուր ես ես կնկա հետ խոսում:

Նանիս խոսքերն ինձ վրա ազդեցին. ախր
խակի յես ինձ հաշիվ չեյի տալիս: Փաթաթվե-
ցի նրա վզովը:

—Նանի ջան, մի նեղանա, լավ, արի՛ բա-
րիշենք...

Հովանի մերը ձեռքը քսում եր գլխիս:

—Նարգիզ ջան, իմ աղի սիրտը մի կո-
տրի...,—նա կարծում եր, վոր յես համաձայն-
վում եմ:

—Բա իմ նանին ո՞վ պահի,—հանկարծ բղա-
վեցի յես:

—Հովանը կպահի, նանդ հարյուր տարի
հո չի՞ ապրելու...

Իմ սրտին եզ խոսքերը կպան, հիշում եմ
ինչպես եսոր, շրթունքներս դողացին, ասացի.

—Իմ նանին յես կպահե՛ժ, յես մարդ չեմ
ուզում:

—Նարգիզ ջան, ինչի՞ առնվեցիր, ի՞նչ ա-
սեցի վոր, թե յես, թե նանդ շատ չենք ապրե-
լու, մենք անցկացած ենք:

.. —Ձե՛,—պատասխանեցի յես:

Յերևում եր, վոր նանս համաձայն եր,
չիտակ չեր ասում, բայց կողմնակի համոզում
եր:

Հովանի մայրը ծնոտը մոտեցրեց ականջիս

ու շարունակեց աղեկատուր.

— Մենք ել ձեզ պես յեթիւմ ենք. քու հերն ել մի ժամանակ ուրիշի տավարն եր արածացնում: Համա վոր աշխարհքի շարխը պտտվեց, եդ թավուր մարդիկը կանգնեցին գլխին. ինչի՞ համար եմ ասում, վոր հիմի իմ Հովանն ել ջերկա ընկավ, դու վոր բախտ շունեցար, քու հերը սաղ մնար:

Դուզն ասած՝ նեղանում եյի, վոր նա իրա տղի մասին շատ եր խոսում, մեկ ել եդ հին կնանոց բնավորությունն ա եղպես, ինչ պատահում ա, իրար պոչից են կապում ու յերկար զրույց սկսում:

— Կրակի գար քու մերը, ինչքան սիրուն եր ու նամուսով կնիկարմատ, համա ի՞նչ անենք, վոր խեղճն որ ու արև չտեսավ:

Նանիս ել քսն եր հարկավոր, յերեսը կծիկ-կծիկ բերելով՝ սկսեց—

— Են, են կռիվ իջաթ գցողները բալքի գետնին դիպչին ու միալար բառաչեն, վոնց վոր ես ժողովրդին բառաչացրին: Իրար յախից ձավար են հավաքում, մեր յերեխանցը թուր ու թվանքի դեմ անում, բալքի...

Ասում եմ, հին կնանիքը սիրում են տխուր բաներից խոսել ու վաշ-վիշը գցել: Եդ խոսակցությունից, շատ տխրեցի:

— Լավ, սուս կացեք, ըտենց բաներից միք

խոսի. վոր իմ մերը կենդանի լիներ...

Բուկա լցվեց:

Մտիկ եմ տալիս նրանց յերեսին, կարծես մեռել կա առաջներին դրված, ընենց են տրորվում:

Յես վոր յերկար տխրել իմանայի, հիմի վաղուց մեռած կլինեյի. միտս մի ուրիշ ծիծաղելի բան եր ընկնում և մոռանում էյի տըխրությունը:

Ելի մտիկ ամի նանիս ու Հովանի մոր յերեսին, նրանք պետրուշկաների նման յերևացին (պետրուշկա մեր գյուղը բերել էյին). ծիծաղապրծավ, ասեցի,—գնում եմ,—և դուրս յեկա մի կուշտ ծիծաղեցի:

Գնացի Պեծիկին ջրեցի, մի յերկու կուժ ել ջուր բերի, Հովանի մերը նոր մեր տանից կտկտալով գնում եր: Յես ծիծաղում էյի, վոնց վոր թշնամու վրա:

Հիմի մենակ յես ու դու յենք. յես քեզ դրուստն ասեմ, են ժամանակ ըսենց էյի մտածում—«սողամարդը շուն ա»: Միտս եր ընկնում Ակորի տղեն, նրա փիս աչքերը, փիս վարմունքը... Բալքի դու յել իմանաս, աղջկա թե կնկա համար եզ թավուր գոռով բանից փիս, դժվար բան չկա աշխարհում, ու դրա համար ել եզ ժամանակ ըտենց էյի մտածում: Հին մտածմունք եր, վատ մտածմունք եր, չգիտեմ, հլամ

Նոր, նոր ենք սկսել թե կնիկ, թե տղամարդ իրար լավ ճանաչել:

Ուզում ես դու յեղ ինձ մեղավորացու, յես անցկացածն եմ ասում, չանցկացածն ի՞նչ ասեմ...

Նարգոն լռել էր. յես չեյի իմացել, հանկարծ գլուխս բարձրացրի՝ ուրիշ գեղջկուհիներ էյին յեկել սենյակս, Նարգոն նրանց հետ էր զրուցում այժմ:

Յես շժմած էյի, նայում էյի նրանց վրա: Նարգոն խառնվել էր ու վոնց վոր նրանց մի կտորը՝ յես չեյի տարբերում նրան:

«Յերբ Նարգոն պատմում էր՝ ուրիշ էր, այժմ ուրիշ»,—մտածում էյի յես և ավստասցի, վոր ընդհատեցին պատմությունը:

Ուշ էր, յես չեյի իմացել, յերբ Նարգոն գնում էր՝ յես հարցրի—

—Մեկ էլ յերբ կշարունակես, ընկեր Նարգո:

—Մի ուրիշ անգամ, ի՞նչ ես վազում,— պատասխանեց նա ու գեղջկուհիների հետ միասին գնաց:

Յես շատ անհամբեր էյի, տխրեցի հենց նրա համար, վոր պատմությունը կիսատ մնաց:

Նայում էյի պատերի նկարներին, վորոնք ինձ ընկերակցում էին մենակ ժամանակ: «Նման ե սա մյուս գեղջկուհիներին. իհարկե

հման է», — պատասխանում եմ ինձ ու նորից նայում նկարին:

Գեղջկուհիներին պատգամավորական ժողովներին նախասպարաստելու աշխատանքներով էլի զբաղված:

Մանավանդ այս տարի, յերբ միջազգային ընդհանուր դրությունից յեկնելով՝ մեր կուսակցությունը լողունգներ ու հրահանգներ է տալիս մեզ — սոցիալիստական շինարարության արագացում, յերկրի պաշտպանությունը և միևնույն ժամանակ ռազմականացում — ուրեմն նույնպես մեր կին պատգամավորական ժողովները պակաս անելիքներ չունեն այս ասպարիզում: Դրա պատճառով հատկապես յես շատ էլի զբաղված ու մտահոգված:

Շրջում էլի գյուղերը: Բավական ծանոթացել էլի իմ աշխատանքներին և գեղջկուհիների ոգեբանությունը հասկանում էլի: Այժմ ավելի պարզ էլի խոսում, նրանց հարցերին սովորել էլի ու ամեն տեղ կարողանում էլի յերկար գրուցել նրանց հետ: Առաջներում հուսահատվում էլի, հենց նրա համար, վոր նրանց չէլի ճանաչում, նայում էլի տնակների շեմքից, իսկ այժմ գնում էլի տնակները:

Հավատացնում եմ ձեզ, նրանց մեջ կային շատ գործնական գեղջկուհիներ և յես ճարում

եյի նրանց:

Այժմ գյուղերից վերադառնում եյի հող-
նած, բայց սրտապնդված. այժմ ինձ հետ բե-
րում եյի նոր ու նոր ասպարեզ յեկող գեղջ-
կուհիներից հիշողություններ:

Նարգոն ինձ շատ ոգնեց պատգամավորա-
կան ժողովներն անցկացնելու ընթացքում: Հատ-
կապես այդ գյուղում նա ճանաչում եր բոլոր
գեղջկուհիներին, գիտեր՝ ում պիտի ընտրել, վո-
րին համոզելով բերում եր ժողովի, ակախվնե-
րից, չքավորներից, բատրակներից առաջ եյինք
քաշում ու նախապես կազմակերպում: Մեզ ոգ-
նում եյին նույնպես կուսակցական և կոմսոմո-
ւի բջիջները:

Ինքը, Նարգոն, խոսեց պատգամավորական
ժողովում.

— Վոր ձեզ ընտրում ենք, գուք պետք աս
ձեռքներդ չծալեք ու նստեք: Կոոպերատիվն աս,
պետք աս կոոպերատիվի անդամ դառնաք, հալա
մի լավ ել պակաս կողմերն ասեք, խորհրդի մեջ
եք ընտրվում, են տղամարդկանցը բարեբար
պետք աս խոսաք ու գործ անեք: Այ, Մազիկը,
Զարթունը: Ի՞նչ պակաս աշխատեցին, վոր հի-
մի յեւ իրանք, գեղացիքն են ուզում ընտրել
նրանց: Մեր դեմ թշնամիքը կռիվ են պատրաս-
տում, մենք համ չենք ուզում, համ ել պտի
պատրաստվենք: Մենք կուժովանանք ավելի, յե-

Թե բանվոր կնկա պես՝ գեղացի կնիկը շինարարութեանը մասնակցի:

Գեղջկուհիները՝ վզները յերկարացրած՝ լսում եյին Նարգոյին.

Մի գեղջկուհի ձայն խնդրեց —

— Յես լսելով ընկեր Նարգոյին ու ընկեր Աշխենին, առաջարկում եմ— մենք ունենանք մի բաժին, վոր մի քիչ Ֆելշերական բաներ սովորենք...

Բոլորը ծափահարեցին:

Մի ուրիշը վեր կացավ.

— Յես ել ուրիշ առաջարկ եմ անում. մեզ սովորեցնեն հրացանից կրակել, ընդուր վոր մենք ավելի ուժով ենք ու քաղաքի կանանցից դհա լավ հրացան կբռնենք:

Ծափահարում եյինք և ծիծաղում:

— Հիմիկվանից մենք ուզում ենք գրվենք, — ձայն տվին ամեն կողմից:

— Տեսնո՞ւմ ես, Աշխեն, տեսնո՞ւմ ես, — ասում եր ինձ Նարգոն, վոր նստած եր իմ կողքին:

— Հիմի իմացա՞ր, վոր գեղի կնանիքն ել շատ բան կարան անեն, — շարունակեց նա:

Յես լուռ ժպտում եյի:

Արդեն լրանում եր մի տարին, ինչ վոր Թողել եյի քաղաքն ու աշխատում եյի շրջանում: Աշնանը յեկել եյի, այժմ ելի աշուն եր:

Յերեկոնները շատ ցուրտ եք լինում: Պետք է խոստովանեմ, վոր բավական քայքայվել եր առողջութունս, այժմ չեյի կարողանում հաճախ գյուղերը գնալ, շուտ-շուտ հիվանդանում եյի: Յես չեյի ուզում այդպես լինեք, բայց ինչ անեմ. պետք է ասել, վոր գյուղի աշխատողներէ վիճակն այնքան լավ չե, մանավանդ կին աշխատողների վրա շատ է անդրադառնում սոյդ աշխատանքը. յես իմ վորձից եմ ասում, փոխադրական միջոցներ չեն լինում, հաճախ վոտքով ենք գնում, և այդպես, կին աշխատողները յերկար չեն դիմանում, նույնն ել պատահեց ինձ հետ:

Սակայն մի բան չեյի մոռանում, վոր նարգոն իր պատմությունը կիսատ թողեց. յես նըրան մի քանի անգամ խնդրել եյի, նա ժամանակ չունեք, այդպես ձգձգվում եր:

Ասում եմ աշուն եր և ցուրտ իրիկուն. յես արդեն վառարան եյի վառում. սլաօկել եյի անկողնունս վրա. գլուխս ցավում եր:

Յեկավ նարգոն, իմ ընկերուհին և ժոտիկ բարեկամը. յես ուրախացա, կարծես գլխիս ցավն անցավ, վեր թռա ու նրան տեղ արեցի իմ կողքին:

Մենք այնքան եյինք մոտեցել, վոր ել ընկեր չեյինք ասում, այլ ուղղակի իրար անուներով եյինք կանչում:

Նարգո, ինչ լավ արիր, վոր յեկար, թե չե
գլխիս ցավից մեռնում եյի:

Նա ծիծաղեց:

— Ո՛ւր ե թե մեռնում ես, ինձանից ել
դոշադ ես խոսում...

— Ձե, եղպես մի նայի, — ասեցի յես ու
գլուխս դրի բարձին:

— Նարգո ջան, ինչ կլինի են պատմու-
թյունը շարունակես:

— Պատմեմ, վերջանա, բայց վախում եմ
գլուխդ ավելի ցավի:

— Ձե, այ, ցափե անցնում ե, — ասացի յես
Նա ժպտալով սկսեց:

— Ենաեղ կանգնեցինք չե՞, ասեցի, վոր
Հովհանն ինձ շատ եր սիրում, յես ել քանի
գնում, սիրունանում եյի. ինչքան ուրիշի հա-
մար գործ եյի անում, ջանիս վրա ջան եր ա-
վելանում:

Ես թագա գարունքվա գլուխն եր. իրիկ-
նապահին Պեծիկին հանգիցը տուն եյի քշում:

Վոչ փուշ եյի հարցնում, վոչ քար, վստ-
բորիկ գալիս եյի: Դիմացի սարերը քանի գնում,
մթանում եյին ու յերկնքին խառնվում. մտիկ
եմ տալիս կովիս, գույնը փոխում ա, ընդուր
վոր մթնում եր:

Առանց յերգի վոչ ճամբա եյի գնում, վոչ
ել գործ եյի անում, սկսեցի յերգել իմ հնարած

յերգը Պեծիկի մասին:

— Մո՛ւ... — շվացրին. ուշք չգաբձրի, ելի
յերգում եմ:

— Սս՛... սս՛... սս՛, — շվոցները շատացան.
սիրտս մի քիչ թփթփաց, համա յես ինձ չկորց-
րի. մինչև շուռ յեկա, չորս կողմս յերեք հոգի
մեր գեղի հոտաղներից՝ ճամբես կապեցին:

Յես ել կանգնեցի, Պեծիկն ել: Եդ տղերքն
ել կոպիտ-կոպիտ, հենց ըսենց ասեցին. —

— Նարգո՛, դու պետք ա Հովանին ուզես,
պետք ա Հովանին սիրես:

Մտքումս ասեցի. «Ես Հովանի սարքածն
ա», — ու վճնց եմ կատաղում:

Լեզուս հանեցի ու ծիծաղում եմ.

— Ե՛յ, խելքներդ ում վրա յա գնում. գոր-
բաներ, ես վո՛ր վախտն ա, ճամբա յեք կտրում,
աղջիկ եք տեսել: — Չեոքս զրել եյի մեջքիս,
զրուսս վոր վախում չեյի:

— Կովիդ փորը կթափենք, — ասեցին նրանք
ու հենց դուզ աչքերիս են մտիկ տալիս. յես ել
իրանց եմ մտիկ տալիս:

Հիմի մտածում եմ. «Սրանք Հովանի ընկեր
տղերքն են, Հովանն ա խրատել, բա ինքն ո՛ւր
ա». դու մի ասիլ, ինքը մի զրաղ տեղ կանդ-
նած ա, դրանք խոսքը մեկ են արել:

Դրանք վոր ըսենց գորբա մտիկ են տալիս
աչքերիս, իմ արունն ել յեփվում ա:

— Ես վճար իշխանությունն աս,— բղավեցի յեսս :

— Մեր իշխանությունն աս,— պատասխանեցին նրանք :

Եղ բոպեյին մտածում եմ. «Վճնց թե իրանցն աս մենակ» :

— Ե, նախիր քշողներ, Լենինը մենակ ձեզ համար աս գրել. — ու չեմ ասում թե ինչ, — իմն ելա, յես ել ձեն ունեմ, — ասեցի ու քիթս բարձրացրի :

Իշխանությունը թագա, մենք ել ջահելներ՝ հլամ հում եյինք. եղ հոտաղներն ել իրանք կոմսոմոլ չեյին, համա յերես առած եյին : Թե մի բան գիտեյին, բղավում եյին, թե չգիտեյին ել՝ բղավում եյին : Ելի ասում եմ, գրանց մեջ չովանը կարգին տղա յեր :

Նրանք ինձ ճաքացնելու համար բղավում եյին :

— Քեղ ձեն չունես, ձեն չունես, աղջիկ ես :

— Դե յեկեք գնանք հարցնենք, ու հանկարծ ասեցի, — յես կոմսոմոլ եմ...

Եսպես լեզվակոխիլ եյինք տալիս. նրանց վոչխարները կանգնած եյին. իմ Պեծիկն ել խեղճացել եր :

Նրանցից մեկը, վոր շատ յերեսված եր, ուղեց կովիս փորին քացով խփել, իսկ Պեծիկը ծանրած եր : Են սհաթը մտքովս կայծակի պես

անցկացաւ. ասեցի.

— Համաձայն եմ, հանաք եյի անում, այ, թող ձեզանից մինը կովիս տանի մեր դուռը հասցնի, յես մի բիշ կմտածեմ, մի բիշ ձեզ հետ կխոսեմ...

Են բոսեյին շվացրին, Հովանը յեկավ, ծիծաղելով, իրեն համար հանգիստ, կասես եդ բուրբ հանաք եր: Համա յես մտքուժա ատամ եմ ցուլց տալիս նրան:

— Այ, Հովան, դու կովին քշի ու ելի կգաս, մենք ետեղ ենք, նարգոյի հետ,— ասեցին ընկերներն ուրախացած:

Համբերեցի մինչև Պեծիկին տարավ ու չեր յերևում, դրանց ասեցի.

— Եկեք մոտիկ, ականջներիդ ասեմ:

Դրանք մոտեցան, միամիտ ծիծաղելով:

Ուժա հավաքեցի, դմբուղ արի ու դրանց քթին, ուսին հասցրի:

— Այ ձեզ, դե գնացեք, զորքա խնամախոսներ... — արանքները ճղեցի, վոչխարների միջովը փախա, վոչխարներն ու նրանք խառնվեցին իրար:

Վճնց եմ վազում, մութն եր, նրանք ել չեյին կարա վոչխարները թողնել. իմ բախտիցն եր...

Ենտեղ հասա, վոր Հովանը Պեծիկին կատել եր ու յետ եր գալիս:

Հենց գիտեր Նարգոյին ուզեց, պրծավ, չեր
խմանում, վոր ընկերներին ջարդել եմ:

Ասեցի.

— Գե գնա, կոմսսումոլ գյադա, գնա խնա-
մախոսներիդ կուշար...

Նա շիվարեց ու յետ դարձավ ետպես ասեց.

— Արևս վկա, դու շատ փիսուլթյուններես
անում, համա յես համբերում եմ, մի ասիլ թե
չի կարա... աշխարհքի՛ յերեսին մինակ դու չես,
արևս վկա, կարամ քեզ վատուլթյուն անել:

Եդտեղ խեղճացա, ձենս փորս ընկավ, ա-
սեցի.

— Ինչի՛ յես ինձ գոռով...

Նա չթողեց, վոր յես վերջացնեմ.—

— Ի՞նչ գոռել, ախպեր, գիտեմ վոր դու
ինձ սիրում ես...

Ընենց թագա բան ասեց, վոր յես շշմեցի.
հիմի չգիտեմ, նրան հավատամ, թե ինձ:

Ելի ասեց.

— Կոմսսումոլը վկա, դու ինձ սիրում ես...
Գնաց:

Յես կամաց-կամաց տուն մտա:

Հիմի յեմ ասում. վոր Հովանը շլիներ, նրա
ընկերներն ինձ կգեյին, համա նա չեր թողել.
Հովանը լավն, եր քան յես...

Գիշերը տեղս եմ մտել ու ինքս ինձ միտք
եմ անում. «Ախր ես Հովանը փիս տղա չի, վոր

ուղեհար, նա ինձ փխտություն կաներ, համա
չե, Պեժիկին բերեց սաղ-սալամաթ կապեց»:

Եդ ինձ ավելի յեր կակղացնում: Առաջին
անգամն եր, վոր յես եզքան յերկար ինքս ինձ
հետ խոսեցի. Հովանի խոսքերը մի կողմից եյին
միաս գալիս, իմ արարքները մի կողմից:

Շուռ եյի գալիս ես կողքիս, են կողքիս.
«Նսքան բանից հետո Հովանն ել ինձ կարա՞ սի-
րի»: Մեկ ասում եյի՝ յես մեղավոր չեմ, մեկ
եկ աչքիս առաջ եր գալիս թըջված Հովանը,
սիրտս վատ եր գառնում: Եդ սհաթը ուզում եյի
վոր նանս հետս խոսեր: Նանիս քունն ել եր
փախել, համա ձեն չեր հանում, ասեցի.

— Նանի:

— Եդ ի՞նչ ա, Նարգո, խի՞ չես քնում,—
հարցրեց նա:

— Նանի ջան, քունս չի տանում,— ու քիչ
եր մնում յերեխի պես լաց լինեյի:

— Նանի, քեզ վո՞նց են մարդի տվել...

— Ի՞նչ ես հարցնում, բալա ջան, վոչ իմ
ուղեին են հարցրել, վոչ չուղեհարս, տարել են
ու տղի ծոցը գրել. ըտենց եմ մարդի գնացել:
Ինձանից ո՞ւր ես հարցնում, մենք ուրիշ եյինք,
գուք ուրիշ եք: Մի գլուխ կեսրանցս տանը
ջահրա եյի մանում, ընդուր աչքերս ըսենց քո-
ռացան: Հայվանի պես բաներ եյինք, թե կտա-
յին՝ կուտեյինք, թե չեյին տալիս՝ գլուխներս

կախ մեր գործին եյինք...

Յես խղճում եյի, շատ եյի խղճում նանիս։
Սուս եր մնում, հրում եյի նրա կողքին—
Նանի, դե ասա ե՞։

— Ի՞նչ, — հարցնում եր նա բեզարածի պես։

— Նանի, քու մարդը քեզ սիրո՞ւմ եր։

— Յես ի՞նչ գիտեմ, մազամ մարդիս հետ խո-
սացե՞լ եմ։ Աղաթ եր, եղպես եր, հա, կտրվե՞ր...
Աղջի, ասա, քու մտքումը մի բան կա։

Յես ասում եյի...

— Ձե, նանի, եսոր քունս չի տանում։

«Իսկ մենք, մենք հո եղպես չենք» — ուրա-
խանում եյի յես։

Մինչև յես մի անգամ շնչում եյի, նանս
յերկու անգամ եր շունչ քաշում. մինչև յես
տաս անգամ շուռ եկա, նա սուս մնաց մի կող-
քի վրա։

Առավոտը դես դիպա, դեն դիպա, գործով
յեղա ու գիշերվա մտածմունքները մոռացա։

Յես չասեցի, վոր Հովանը եղ մի քանի
տարվա մեջ, շատ եր առաջ գնացել. խելքա-
հաս եր, վոր զեղի բոլոր գործերի մեջ եր լի-
նում. ընկերները նրան շատ եյին սիրում, մի-
նակ յես եյի նրան չարչարում։

Ձուլի տղա, սիրտը լին, եհ, մի անգամից
մի անգամ սիրտը կպել եր։ Յես ուրիշ տեսակ
եյի նրան հասկանում, նա ինձ՝ ուրիշ տեսակ՝

Թե վոր յերկուսս ել մի տեսակ հասկանայինք,
եղպես չեր լինի:

Յես, վոր գիտեյի ինձ շատ ա սիրում, ինձ
համար գովում ա, յերես եյի առել... մարդ
իրա խելքիցը շատ բան ա կորցնում:

Վերջինն ա, ասեմ պրծնի:

Մեր տան առաջին ցանելու հող ունեյինք,
մերս միշտ բոստան եր ցանում: Պետք ա, վոր
մի բանով ապրեյինք, յես հենց շատը նանխ
համար եյի մտածում:

Գարունքվա սրսուռ առավոտ եր. մինչև ի
ճաշ ուրիշի համար գործ արի, իսկ ճաշվանից
մինչև իրիկհապահ քանդում եյի բոստանի տե-
ղը: Նանս նստել եր կողքիս. կոշտ հողերը ձեռ-
քումը տրորում եր ու ձեռքի տակ ընկած քա-
րերը շարտում:

Մուժն ընկավ ու կիսատ մնաց քանդս:
Նանս ասեց՝ թեզ քնի, վոր առավոտը թեզ
զարթնես:

Լուսնյակ գիշեր եր. լիսն ընկել եր աչքե-
րիս. յես պինդ քնած եմ յեղել:

Առավոտը շատ թեզ վեր կացս, մի բուռ
ջուր սվի յերեսիս ու վազեցի քանդելու. ինչ
տեսնեմ, վոր բոստանիս տեղը քանդած, պրծած.
բահն ել կողքին վեր գցած: Վոնց վոր մեխված՝
բտենց տեղումս կանգնել եմ. վոչ առաջ եմ
գնում, վոչ տունն եմ գնում. աչքերս տրորում

եմ՝ թե հո սա յերազ չի՞. համա տեսնում եմ
չե, լույս որ ա, գետինն ել շիտակ փորած ա:

Հիմի ասում եմ՝ սա ինձ լավությունն են
արել, համա ինչ մաքով ա, ինչ կա սրա մի-
ջին... հենց կոացա բահս վերցնեմ, տեսա կող-
քին մի սպիտակ թղթի կտոր ծալած: Բաց եմ
անում, միջին գառան աչքի չափ մեծ տառե-
րով գրած ա:

Յես մի տարի կիսատ-պոատ ուսումնարան
եյի գնացել, կարգալ գիտեյի, գոռով իրար եմ
բերում ու կարգում.

«Նարգո ջան, բոստանդ կցանես ու ինձ միտդ
կգցես: Յես միտքս փոխեցի. գնում եմ բաղար.
ել ով գիտի՝ յեփ կգամ:

Ինչքան վատություն արիր ինձ, յես միտս
չեմ պահում, դու միտդ կպահես:

Մնաս բարով:

Հովան»

Վոնց վոր սիրտս շուռ յեկավ, թուղթը ձե-
ռիս դողում եմ. գրերը մեծանում են, մեծա-
նում ու աչքերիս առաջ բռնում: Վոնց վոր Հո-
վանին սրտիցս պոկեցին, սիրտս ընենց ճվաց.
հիմի եդ քանդած հողն ուզում եմ լիզել: Բուկս
խեղդվում ա, ուզում եմ լաց լինել ու չեմ կա-
րում:

Ել նանիս բան չասեցի, վագում եմ նրանց
սուն, վոր գեղի դրադո մն ա, գնում եմ Հովա-
նին ասեմ՝ վոր քեզ առնում եմ...

Վոչ Գեծիկն ա աչքս զալիս, վոչ նանս,
վազում եմ: Նրանց տանն եյի մոտենում, սիր-
տա տրփտրփում եր: Շշկլված թռչունի պես
դիպա նրանց դռնովն ու կանչում եմ.

— Հովան:

Ձեն չկա, մորն եմ կանչում.

— Այ մոքիր, — Պատասխան չկա:

Հարևանի կնիկը դուրս յեկավ:

— Աղջի, սում ես ուզում:

Ասեցի.

— Այ քեռակին, սրանց բան պիտի ասեմ:
Եզ կնիկն ել արխային պատասխանեց.

— Աղջի ջան, յետացել ես, հլա մութ-
մթան եր, վոր նրանք՝ մեր ու ադա ճամբա
ընկան. Հովանի ընկերտիքն ել եյին յեկել: Հիմի
նրանք հասած կլինեն կարմիր Գյուլին:

Թեևրս թուլացան, ուժս պակսեց ու եզ
ժամանակ ամեն մի յերեխա կարող եր ինձ վեր
զցել:

— Աղջի ջան, խի յես կանգնել, — հար-
ցնում ա հարևանի կնիկը կասկածանքով:

Ասեցի.

— Հեչ, քեռակին, գլուխս պտիտ յեկավ...

Մտիկ եմ տալիս նրանց տանն ու դռանը,
նրանց են քարն ել քաղցր ա թվում:

Մի պուճուրիկ զազարիկո ունեյին, հեաները
չեյին տարել. վազեց, ինձ վրա հաջում եր. յես

տեղիցս չեյի շարժվում, մտիկ էյի տալիս աչքերին:

Կասես շունն ինձ հասկացավ ու յեկավ վոտներիս առաջին նստեց: Հիմի ուզում եմ, վոր շան հետ խոսեմ, հարցնեմ.

— Զաղարիկո ջան, Հովհանն ուրա՞խ եր գնում, բա քեզ ինչի՞ թողեցին, մեղք չե՞ս,—ասում եմ. ու վոտքով պոչի հետ խաղում. դաղարիկոն համ մռռում եր, համ չեր կծում:

— Ես վատություն եր, ես ամենից շատ վատություն եր. նրան ս՛վ եր ասում, վոր իմ գետինը փորեր, նրան ս՛վ եր ասում ինձ թուղթ գրեր. հիմի ել ինքն ինձ սիրացրեց ու գնաց...

Շունը մռռում եր, յես շշնջում էյի եղպես:

— Քուչո՛ւ, քուչո՛ւ կանչելով՝ շանը հետևս գցած տուն յեկա, հաց տվի շանը. ուտում եր: Ասա, նարգո, դու յե՛րբ էյիր եղբան քու գրությունիցը խոսված:

Սիրտս կտորված եր. ասեցի.

— Նանի, Հովանն ու մերը գնացել են...

Եղբան ասեցի մենակ, չեյի ուզում նանս ավելին իմանար, նաչար եր:

Գնացի Պեծիկի մոտ ու գլուխս դրել եմ նրա ուսին, վո՛նց եմ լաց լինում: Աչքերս քսում եմ Պեծիկի աչքերին, վոր նա ել ինձ հետ լաց լինի. ասում եմ.

— Սերս պրծավ, համա սիրածս գնաց: Պե-
ծիկ ջան, խի՞ չեյիր ինձ խրատում, վոր ըսենց
չվարվեյի: Ախր Հոյվանն ինձ համար լափս եր,
ինչի՞ չեյի իմանում:

Նայում եմ Պեծիկի աչքերին, ելի պատկերս
յերևում ա նրա աչքերում, բայց արտասուէքս
ա յերևում:

Նոր իմացա, վոր յես Հովանին սիրելիս եմ
յեղել ու ինքս չեմ իմացել. են ժամանակ ար-
խային եյի, գեղունն եր ու ինձ սիրում եր...
Հիմի գլուխս ծռել եյի:

Հալբաթ շատերի հետ ա պատահել ու շա-
տերը կիմանան, մարդ ինքն իրա սիրտը դժար
ա հասկանում:

Նրա ընկերներից իմացա, վոր գնացել եր
քաղաք և՛ գործ անելու, և՛ սովորելու, վորով-
հետև շատ առաջ գնալու ցանկություն ուներ,
մեկ ել հալբաթ ուղել եր ինձ դաղել...

Պետք ե ասեմ, վոր յես կոմսոմոլում Հո-
վանից յետ չեյի, ինչքան գործ նա յեր անում,
ենքան ել յես եյի անում:

Յես բարիչեցի իմ գրության հետ, աշխա-
տանքն ու կոմսոմոլն ավելի սիրեցի, քանի վոր
Հովանն ել եղ ճանապարհով եր գնում:

Յես մեծացել եյի, ընդուր ել եղքան տան-
ջանքներ ունեցա: Լուրջացել եյի ու կարգին
հասկանում եյի խորհրդային իշխանության

նպատակները: Գիտեյի թե մեր դասակարգն ո՞վ
 ա, ու յես պետք ա մեր դասակարգի հետ լի-
 նեյի. վրաս հաստատ դրի վեր իշխանության
 ճամբի վրա: Խորհրդային իշխանությունը բոյ
 եր քաշում, մենք ել հետը բոյ եյինք քաշում.
 Կոմսոմոլը մեծանում եր:

Յես Հովանին չեյի մոռանում, միտս եր
 ընկնում են, վոր փորում եյինք գետինը ու յես
 նրան եյի մտիկ տալիս, նա՛ ինձ. նա ծիծաղում
 եր, յես՛ խեթում, բայց յերկուսս ել մի նպա-
 տակով եյինք փորում. ո՞վ ամենից շատ կքան-
 դեր, ուղում եյինք իրարից առաջ ընկնել... հիմի
 յել չեմ մոռանում, բանում եյինք ու իրար
 մտիկ տալիս:

Անհամբեր սպասում եյի Հովանին. ասում
 եյի, մի որ իրար կպատահենք. յես իրան կա-
 սեմ, ինքը՛ փնձ ու իրար կհասկանանք, եղ
 մտածմունքով ավելի եյի սիրտ առնում:

Իմանում եյի, թե Հովանը շատ ա առաջ
 գնացել, ասում. եյի՛ յես ել պետք ա առաջ գնամ:

Մի տարի հետո կուսակցությանը դիմում
 ավեցի ու ինձ ընդունեցին: Կուսակցական դար-
 ձա. հիմի արդեն ավելի լուրջ եյի ու խելքահաս
 մարդ:

Ինձ գյուղխորհուրդի անդամ ընտրեցին,
 գյուղխորհուրդի նախագահի թույլ գործունեյու-
 թյունն ու են, վոր կուլակին պաշտպանում եր՝

գեղացոց առաջ բաց արի. մինչև հիմի նա ինձ հետ վատ ա ու շատ վատ: Յես Հովանին սիրում եյի, խսկի մտքովս չեք անցնում ուրիշի վրա աչք դնեմ: Վոր ըսենց չսիրեյի, կամ փիս մտքեր ունենայի, եղ գյուղխորհուրդի նախագահին սիլլա չեյի տալ:

Փողովից հետո իրար հետ դուրս յեկանք, ինձ ասում եր.

— Արի, համաձայնվի...

Ինքը կնկա, յերեխատեր մարդ:

Եգ ասեց ու տեսավ— շպպացրի, ձեռս ժրդկտաց. ասա՛ հո մեղավոր չեյի՞... կարող եր ձեն հանել, մինչև ետոր նա ինձ հետ ընկած ա:

Են ել ասեմ, վոր անմարդ կնկա յետևից շատ են պտտվում: Ետոր, եզուց սպասում եյի, թե Հովանը կգա, խաբար կղրկի:

Մի տարի սպասեցի, եղ մի տարում նանս մեռավ, հետո Պեծիկը թոլ ելավ սարիցն ու սատկեց, այն ինչ ժտածում եյի նրան գյուղատնտեսական կոոպերացիայի մեջ գցեմ: Մնացի մեր հին տանը մենակ, չեյի ուզում, վոր տանը նստեյի: Մեր գեղացի փիս կնանիքն ել քամբասում ելին, թե խի՞ չի մարդ անում, պոչը խուզած ման ա գալիս:

Վերջապես մի որ մեր գեղացի մի տղի հետ Հովանը նամակ եր զրել:

Նամակը տվեց ինձ, ուրախացել եմ, ինչ-

բան եմ ուրախացել, նամակը բաց չեմ անում:
Գրել եր.

«Ընկեր Նարգո,

Յես ես քաղաքումը բանվորություն եմ անում ու բանֆակում սովորում եմ: Յես չուզեցի յերկար սիրահարված մնալ, ժամանակ չունեյի, են ժամանակ շատ ջանել եյինք. ամուսնացել եմ, կարող ա վոր դու ել ես ամուսնացել, յես չզխտեմ: Մենք կմնանք վորպես լավ ընկերներ:

Կոմբարեվներով, քո ընկեր՝

Հովանո:

Հենց գիտես առաջվա պես մղկատացի՞, ես անգամ սիրտս պնդված եր, յես ինձանից դարձա՞մացա: Հալբաթ մարդի սիրտ մի անգամ ա մղկատում. ես անգամ վոչ մղկատոց, վոչ դարդ արի. ասեցի՞ ես ի՞նչ թավուր շաշություն ա, յես ինչի՞ յեմ սպասում. Հովանի նման ես աշխարհքումը չկամ, նա, վոր ինձ նմանը ճարել ա, յես ել նրա նմանը կճարեմ: Եդ ժամանակ ել Սիմոնը (հիմիկվա մարդս) ինձ դուզ յերեսիս ասեց՝ «Արի ամուսնանանք». — «բա ինչի՞ շամուսնանամ» — ասեցի յես: Գու վոր ըսենց ես զրում, յես ել ըսենց կանեմ. ինչի՞, կնիկարմատ եմ՝ խեղճ մնամ:

Ասեցի, թող իմանան, վոր սիրել ել գիտեմ, մոռանալ ել:

Առանց յերկար ու բարակ սիրահարվելու՝ Սիմոնի հետ ամուսնացա: Նրա առաջվա կնիկը

մեռել եր, մի հատ ել յերեխա ուներ, ինքը լավ
կուսակցական ու գործ անող մարդ ա:

Հիմի քեզ խոստովանում եմ, սրան ել շատ
եմ սիրում, ընդուր վոր մի ծրագրով ենք գը-
նում. վոչ յես եմ նրան հակառակ, վոչ նա ինձ:
Ու հիմի տեսնում ես, ըսենց ուրախ նստել եմ
կողքիդ. մենակ վախում եմ, վոր քո գլուխը
շատ ցավեց ես յերկար պատմությունից:

Այ, բախտը յես դրան եյի ասում, վոր շատ
ժամանակ ինքը չի ուզում, վոր ըսենց ըլի, հա-
մա ըսենց ա ըլում:

Բան չեմ ուզում, մինակ մի անգամ պա-
տահեմ Հովանին, յերես-յերես իրար մտիկ տանք,
իրար հետ խոսանք, վոնց վոր հին ընկերներ:

Նա վերջացրեց իր պատմությունը:

— Նարգո՛, — աղաղակեցի յես, — Նարգո՛,
ձեռքդ տուր. — և յես սեղմեցի նրա ձեռքը:

Ինքը, Նարգոն այնպես հանգիստ եր, այն-
պես անվրդով, կարծես այդ պատմության հե-
ղինակն ինքը չեր:

— Նարգո, յես շատ բան իմացա քո պատ-
մությունից:

Նա ժպտում եր ինչպես միշտ ու զարմա-
մացած եր:

— Նարգո՛, քեզ ճանաչում ե՞ ընկեր Լենին-
նը, — ասեցի յես ու նայեցի նկարին:

Նարգոն ամաչեց, յերեսը շուռ տվեց:

— Ի՞նչ ես ասում, ընկեր Լենինն ինձ վճար-
տեղից ա ճանաչում, յես ի՞նչ եմ, վոր... — ճընշ-
ված ու յերեխայամիտ տոնով ասեց նա:

— Հենց հիմի, Նարգո՛ս, նա քեզ ճանաչեց,
մտիկ տուր, ծիծաղում ե:

Նարգոն նայեց, ինքն ել ծիծաղեց:

— Յես ուզում եմ ընկեր Լենինին լավ
ճանաչել. ինքը թող չճանաչի ինձ:

* *
*

Նարգոն գնաց: Յես յերկար խորհրդածու-
թյուններ ունեցա, վորի մասին չեմ ուզում ասել,
ժամանակս կարճ ե:

Մի տարի ե կես այդ շրջանումն եյի, չեյի
ուզում բաժանվել իմ աշխատանքից, իմ գեղջ-
կուհիներից. բայց հիվանդության պատճառով
հարկադրված եյի թողնել շրջանն ու տեղավորու-
վել քաղաք:

Այժմ ուզում եմ պատահել ա՛յն կուսակ-
ցական ընկերներին, վորոնք զուխները պատում
եյին մեր աշխատանքների մասին, ուզում եմ
այժմ նրանց հետ փաստերով ու սեփական փոր-
ձից խոսել:

Հավատացնում եմ ձեզ, գյուղը փոխվել ե,
շատ ե փոխվել. ով մտիկ ե յեղել ու նրանց
մեջ յերկար ե աշխատել, նա կիմանա: Յես իմ
աշխատանքի համար ուրախ եմ:

Դեռ Նարգոն առաջինն ե, վորի մասին յես

պատմեցի, վորովհետև իմ առաջին բարեկամութիւնը նրա հետ հաստատեցի: Դեռ քանիսնէրը կան, վորոնց պատմութիւնը յետ հավաքել եմ, ինչքան գեմքեր կան, վորոնք հաճախ գալիս են իմ աչքերի առաջ: Հավատացնում եմ ձեզ, այդ գեղջկուհիներն արդեն հասկանում են մեզ և ուզում են կուլտուրական լինել:

Յեթե հանգրիպենք, մյուս անգամ ելի կպատմեմ, այժմ անկուսակցական գեղջկուհիների կյանքից՝ ավելի ու ավելի հետաքրքիր բաներ:

Մենակ խնդրում եմ, յեթե կարող եք, նարգոյի մասին գրեք, թող շատերը ճանաչեն նրան:

Այսպես վերջացրեց կին բաժնի շրջանային հրահանգչուհին, ու մենք բաժանվեցինք:

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0044744

404]

A $\frac{1}{8094}$

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ.